

organizations which deal with the se problems must be to provide the aforementioned combination.

GİRİŞ

Kentleşme sürecinin başlangıcı, genellikle uygarlığın da başlangıcı olarak kabul edilmektedir. Buna göre kentleşme belli ve somut bir tarihle belirlenecek bir başlangıca sahip değildir. Buna rağmen araştırmacılar, kentleşmenin başlangıcı konusundaki belirsizliği ortadan kaldırmak amacıyla, insanların avcılık ve çobanlıktan tarımsal faaliyet nedeniyle yerleşik hayata geçmesini, hem uygarlığın hem de kentleşmenin başlangıcı olarak kabul etmektedirler. Burada kentleşme sürecinde temel kriter, iktisadi faaliyetin nitelik itibarıyla değişmesidir. Böylece bu kriter bir bakıma zamanımıza kadar kentleşme sürecinin incelenmesinde geleneksel olarak kullanıla gelmiştir.

İlkçağlarda yerleşimde önemli etkenler “verimli toprak” ve “uygun doğal koşullar” idi. Aslında bu döneme ait çok şey bilinmemektedir. Eski Yunan ve Roma’da köylerdeki yaşantının ekonomik gelişmeye bağlı olarak iyileşmesi, toprak sahipleri ve tüccarların zenginleşerek ülkenin kontrolünü ellerine geçirmesi sonucunda, yerleşimler güvenliği sağlamak amacıyla duvar ile çevrelenmiş ve kale (akropolis) haline gelmiştir¹. Böylece “bir kent hudutları dahilindeki ortak hayat içinde teşkilatlanmış hukuken hür insanlardan kurulu bir devlet topluluğu²” anlamında “polis”ler ve “civitas”lar ortaya çıkmıştır.

19. yüzyılda başlayan batıdaki sanayileşme süreci kentleşme sürecini meydana çıkarmıştır. Bugün, dünya üzerindeki ülkelerin hemen hemen bir çoğunda, kentlerde yaşayan insanların sayısı, kırlarda yaşayanlara oranla artmaktadır. Bu artış, kentlerin artan nüfusunun ihtiyaçlarını karşılamak üzere ülke yöneticilerini çok yönlü tedbirler almaya sevk etmiştir. Endüstri devrimi, kentleşme sürecinde gelişmeyi etkileyen önemli bir aşamadır. Özellikle İngiltere’de endüstri alanındaki yeni buluşların yanısıra, tarım alanındaki ilerlemeler ve mülkiyetle ilgili yeni gelişmeler, köylülerin endüstri bölgelerine göç etmelerine neden olmuştur. İngiltere’de başlayan endüstrileşme hareketleri kısa zaman

KENT YÖNETİMİ, KENTLİLEŞME VE GÖÇ: SORUNLAR VE ÇÖZÜM ÖNERİLERİ

Muharrem ES*
Hamza ATEŞ**

ÖZET

Günümüzde kentleşme ve göç özellikle gelişmekte olan ülkelerin en önemli sosyal politika sorunlarından biridir. Kente göçle gelen insanların uyum sağlayamamaları değişik problemleri de beraberinde getirmektedir. Bu çalışmada bu problemler tespit edilmeye çalışılmıştır. Genel bir girişten sonra problemler önem durumuna göre ortaya konmuştur. Diğer bölümlerde bu problemlerin çözümüne yönelik önerilerimiz sıralanmıştır. Unutulmamalıdır ki insanlık tarihi kadar eski olan kentleşme ve ortaya çıkardığı problemlerin çözümü bilinçli bir halk kararlı bir yönetimin birleşmesiyle ortaya çıkacaktır. Bu birlikteliği sağlamak sorunları çözecek kurum veya kuruluşlar için öncelikli hedef olmalıdır.

ABSTRACT

In the contemporary times, urbanization and migration are among the most challenging problems of, particularly developing, countries. Maladaptation of newly comers to the urban settings brings a number of other problems with itself. This study tries to analyze these problems. Having provided a short introduction, the article lists the important migration problems according to its importance. Then comes a number of solutions to these particular problems. It has been argued that solving the problems of urbanization and migration, which are as old as the history of human being, require a combination of people’s consciousness and decisive management. An overall priority for the

* Yrd. Doç. Dr., Kocaeli Üniv., Gebze MYO

** Yrd. Doç. Dr., Kocaeli Üniv., İİBF

¹ Hans Blumenfeld; *The Modern Metropolis*; London: MIT; 1967; p. 4.

² Ziya Umur; *Roma Hukuku*; İstanbul: İ.Ü.H.F.Yayıncılık; No:441; 1974; s. 5.

aralıklarıyla Almanya, Fransa, İsviçre ve Belçika gibi diğer Avrupa ülkelerine yayılmıştır. Bu ülkelerde de kırdan gelen insanlar, kentlerin etrafında sefil bir şekilde ve aklın alamayacağı sağlık şartları içinde yerleşmeye başlamışlardır. Bu şekilde kentleşme, "pislik" ve "çirkinlik" kavramlarına bir anlam kazandırmıştır³. Sanayi kenti, bu anlamdaki kent sözcüğünün ilk örneklerindedir. Bununla birlikte, iş yaratma imkanlarına ve gelişme potansiyeline sahip bu kentler, zamanla nüfus ve işyerleri yoğunluğu belirli bir limitin üzerinde bulunan, bu nedenle de yaşama ve konut koşulları zorlanan hatta sosyal dokusu bozulan yerleşim alanları haline gelmişlerdir. Öte yandan, bu gelişme devletin fonksiyonlarını da etkileyerek "Sosyal Devlet" kavramının gelişmesine yol açmıştır. Bu kavram içinde "Sosyal Devletin" kentlere ilişkin fonksiyonları giderek önem kazanmıştır⁴. Endüstri devriminin kentte yarattığı bu değişme, kentin fiziki planlamasını da etkilemiş; kentin dışında veya uzağında yeni yerleşim alanları oluşmuştur.

1900'lü yıllardaki bir dünya haritası, bugünün dünya haritasıyla karşılaştırılırsa, iki önemli değişiklik göze çarpacaktır. 1) Ulusların çoğalması, 2) Kentlerin büyüklüklerinde görülen değişiklikler. Gerçekten 1900'lerde dünya, Avrupa ve Kuzey Amerika kıtasındaki endüstrileşmiş ülkeler ile Rusya ve bu ülkeler tarafından kontrol edilen Latin Amerika, Afrika ve Asya'daki ülkelerden oluşurken; bugün siyasi ve ekonomik gelişme düzeyleri ve büyüklükleri farklı olan ve daha mozaik bir görünüm arz eden 160'dan fazla bağımsız ülkelere dönüşmüşlerdir. Benzer bir şekilde; nispi olarak küçük sayılardaki ana kentler -ki endüstri ülkelerinde yoğunlaşmışlardı- ile 1900'lü yıllardaki kentlerin oldukça basit kalıbı, öyle bir şekilde transformasyona tabii olmuştur ki, kentler ve en büyük kentler artan bir şekilde artık, eski koloni bölgelerinde bulunmaktadır. Bağımsız milletler ve kentlerin büyümesi ile birlikte, insanlık hızlı bir şekilde kentleşme yolunda ilerlemektedir. 1800'lü yıllarda dünyadaki nüfusun sadece % 3'ü nüfusu 5000 veya daha fazla olan kent yerlerinde yaşamaktaydı. 1900 yılına kadar, bu oran % 13'ün 1980' ne kadar % 40'ın üzerine çıkmıştır. 1976 yılında Vancouver kentinde toplanan insan yerleşimleri üzerine Birleşmiş Milletler Konferansı'ndan elde edilen istatistik bilgiye göre,

³ Orhan Göçer; *Kentsel Yoğunluk Bölgeleri ve Sınırlandırma Kriterleri*; İstanbul:İ TÜMF Yayını No:3; 1975; s. 11.

⁴ Esin Örüçü; *Sosyal Refah Devletinde Bir Sosyal Kamu Hizmeti Konut*; İstanbul: İ.Ü.H.F. Yayını No:288; 1972; ss. 36-75.

gelecek yüzyıla kadar (2000'li yıllar) dünya nüfusunun en az yarısı, kentsel alanlarda yaşayacaklardır. 19.yy - 20.yy yüzyıl içerisinde kent modern uygarlığın egemen merkezi haline gelmiştir.

Kentin içerdiği fonksiyonlar veya bu fonksiyonların oluşması, nitelik ve nicelik ile bunlardaki değişmeler, mevcut toplumsal ekonomik ve kültürel sistemlerin veya yapısal özelliklerin etkisi altındadır. Kentlerin her anlamdaki yapısal özellikleri, toplumlarının birer aynasıdır. Ancak, şu da bir gerçektir ki, ülkelerin toplumsal, ekonomik, kültürel yapıları bütünün parçalarında homojen değildir. Farklı toplumsal yapılara, farklılaşmış ekonomik gelişmişlik derecelerine kültürel değişme ve farklılaşmalara rastlanır. Bu nedenle de farklılaşmış mekan parçalarına, çekim odaklarına bunların, etki alanlarına rastlanır. İşte bu nitelik ve nicelikleri, değişik mekan parçalarında bulunan kentlerin, yükledikleri fonksiyonlar toplumsal, ekonomik, kültürel sistemlerdeki değişmelerle kentin mekanını etkilemekte ve onu değiştirmektedir.

Kent yöneticileri ve planlayıcıları, eğer toplumun ekonomik, sosyal ve kültürel değerlerini gözönüne almadan kentlerin gelişimlerini planlamaya kalkmaları durumunda, sorunlar kendiliğinden oluşmaya başlamaktadır. Bugün, ülkemizde görülen kırdan kentte göçün insanlardaki uyumsuzluğun ve yine kentte yaşayan insanların kentlileşmemelerinin en önemli nedeni budur.

Türkiye İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra büyük bir değişme sürecine girmiştir.1940'lı yıllardan sonra kent ve kentleşme problemleri sürekli olarak Türkiye'nin gündeminde önemli bir yer işgal etmiştir. Kaynağını kırsal nüfusun beslediği içgöçlerden alan kentleşme hareketi, sadece demografik bir olay değil, aynı zamanda bir toplumsal değişme sürecidir. Geleneksel kesimin henüz etkinliğini koruduğu Türk toplumsal yapısında, karmaşık ilişkilerin egemen olduğu kent topluluğunun giderek etkinlik kazanması anlamına gelen kentleşme bu yapıdaki haklı değişimin taşıyıcısı olduğu kadar ana göstergesidir.

Türkiye'de, tarımda makineleşme ve kentte iş imkanlarının artması sonucu kentlere göçün hızlanması büyük kitlelerin kentlerde yaşamaları sonucunu doğurmuştur. Bu durum, başta büyük kentlerde olmak üzere ekonomik, sosyal ve fiziksel problemleri de beraberinde getirmiştir. Türkiye'nin ekonomik ve sosyal yapısı bu göçü

kaldıramadığı için bu kentleşme süreci “aşırı kentleşme”, “sağlıksız kentleşme”, “çarpık kentleşme” gibi isimlerle ifade edilir hale gelmiştir. Göçle gelen insanlar da kent merkezlerinin etraflarında gecekondular mahalleleri oluşturmuşlar ve bu gecekondularda ekonomik, konut, sağlık, eğitim, sosyal refah gibi konularda önemli sorunlarla yaşamaya başlamışlardır.

I. KAVRAMLAR, TÜRKİYE’DE KENTLEŞMENİN GELİŞİMİ

A. Kavramlar

1. Toplumsal Yapı Ve Toplumsal Değişme

Toplumsal yapı; “bir topluluğun toplumsal düzeni, kuruluşu, kuruluşun işleyişi ve bir takım görevleri yerine getirilme yoludur”.⁵ İnsanlar arasındaki, ilişkilerin bir düzene oturtulması ve bu düzenin işleyebilmesi, ancak, sağlam temellere oturmuş toplumsal yapıyla mümkündür. Toplum içerisinde yaşayan insanlar arasında çok çeşitli ilişkiler bulunmaktadır. Bu ilişkilerin tümü toplumun yapısını meydana getirmektedir. Toplumsal ilişkilerin tümü temel ilişki olan ekonomik ilişkilerde belirlenmektedir. Bu ekonomik ilişkilere ekonomi dilinde üretim ilişkileri denir. Bu ilişkilerdeki değişiklikler, toplumun yapısını da değiştirir.⁶

Toplumsal yapı, belirli bir mekanda yerleşmiş insan topluluklarının dokusunu ortaya koymaktadır. Belirli bir toplumun fiziki ve kültürel yapı özelliklerini yere ve zamana bağlı olarak ortaya koyar. Bu bakımdan, sosyal yapı bir toplumun belirli yer ve zamana göre çekilmiş bir fotoğrafıdır.

Toplumsal değişme genel anlamıyla, toplumsal yapıyı oluşturan öğelerdeki değişimleri anlatan bir kavramdır. Toplumsal değişme; “ --- ilişkilerin değişmesidir. Yani, dengesi öğreti olan sürekliliği göreliliği olan ilişkilerin değişmesi” dir⁷. Böyle bir tanıma göre, toplumsal değişme; toplumsal dengenin yeni bir toplumsal durum karşısında bozulması olarak görülmektedir. Toplumsal değişme, “ekonomik, sosyal ve

kültürel yapıda sanayileşmenin neden olduğu bir değişme olarak görülmektedir”.⁸

Toplumsal değişme genel olarak, uygulanan ekonomi politikasında ve bu alanlardaki değişmelerle ekonomik yapıda, üretim teknolojilerinden değişmelerle teknolojik yapıda, göç, kentleşme, doğum ve ölüm oranındaki artış gibi nedenlerle demografik yapıda ortaya çıktığı gibi eğitim, sağlık ve aile yapısındaki değişmelerle de kavramsal yapıda ortaya çıkmaktadır.

Özel olarak da, bireylerin psikolojik yapıları düşünme ve algılama biçimleri, tutum ve davranışları; değer ve inançlarında toplumsal ilişkilere ve örgütlenmelere de yansıyan siyasal davranış ve tercihlerinde toplumsal değişimin bir unsuru olarak ortaya çıkmaktadır. Ahlaksal, dinsel, siyasal vb. davranışlarındaki değişimler özel ölçütleri verirler.⁹

2. Göç

Göç, çok yönlü karaktere sahiptir. Toplumun toplumsal kültürel ve ekonomik yapısıyla yakından ilişkilidir. Göç, özellikle ülkelerin nüfus yapısında ve nüfuslarının nitel ve nicel yapısında önemli bir etkiye sahiptir. Göç, ülkelerin veya kentlerin nüfuslarının gelişmesini sağlayabileceği gibi, azalmasına da sebep olacak gücü kendinde bulundurmaktadır.

Göç olgusu iş olanakları açısından da önemli bir etkinliğe sahiptir. Göç olayı ile mevcut imkanlardan daha fazla nüfusun yararlanmasına olanak sağlanabileceği gibi, bazı imkansızlıklar da giderilebilir. Örneğin, iş imkanının az veya olmadığı bir bölgeden imkanların fazla ve eleman sıkıntısı çekilen diğer bir bölgeye doğru hareketler sonunda mevcut imkanlardan daha fazla kişinin yararlanması sağlanacak, aynı zamanda eleman sıkıntısı çekilen bölgenin bu konudaki derdine de çare bulunmuş olacaktır.¹⁰

Bununla birlikte, göç olayının önemli olumsuz etkinliği de söz konusudur. Göçler sonucunda, kentlerde çıkan konut, gecekondular

⁵ İbrahim Yasa; *Türkiye'nin Toplumsal Yapısı ve Temel Sorunları*; TODAİE, No: 119, Ankara; 1970, s.1.

⁶ Orhan Hançerlioğlu; *Toplum Bilim Sözlüğü*; Remzi Kitabevi, İstanbul:1986,s.427.

⁷ Doğan Ergün; *100 Soruda Sosyoloji El Kitabı*; (4.Bsk), Gerçek Yayınevi, İstanbul 1984, s.99.

⁸ C.Orhan Tütengil; *Kırsal Türkiye'nin Yapısı ve Sorunları*, Gerçek Yayınevi, 100 Soruda Dizisi, İstanbul 1985. s. 8.

⁹ Doğan Ergün; a.g.e. s. 101-102.

¹⁰ Taylan Akkayan, *Göç ve Değişme*, İst. Üniv. Edebiyat Fak, Yay, No: 2573, İstanbul 1979, s. 20-21.

problemleri, göçün hacmiyle orantılı olarak gerçekleştirilemeyen mahalli hizmetler, bunlara bağlı olarak ortaya çıkan sorunlar, iş imkanlarındaki gelişme ile oransız bir artış gösteren göçlere bağlı olarak ortaya çıkan eksik istihdam, gizli ve açık işsizlik sorunları, göçün olumsuz sonuçlarından belli başlılarıdır denilebilir.¹¹

Göç, 'kent, kır gibi bir yerleşme biriminden diğerine yerleşmek amacıyla yapılan nüfus hareketi' dir.¹² Göç temelde bir yer değiştirme olayıdır. Bu yer değiştirme ise kır ve kent gibi yerleşim birimleri arasında gerçekleşmektedir. Mahalle ya da semtler arasındaki yer değiştirmeler, göç olarak algılanmamaktadır. Ayrıca yer değiştirme de sürede önemli bir etkidir. Hangi sürede değişmelerin göç sayılabileceği görece bir durum olmakla birlikte, yer değiştirmelerde amaç yerleşmek olduğunda göç gerçekleşiyor anlamına gelmektedir. Yerleşme anlamı taşımayan kısa süreli göçler, seyahatler göç olarak kabul edilmemektedir.

Günümüz Türkiye'sin de iç göçler önemli bir olgudur. İç göçler içerisinde kırsal alandan kente göç, kültürel, toplumsal ve ekonomik anlamda değişmeyi süratlendiren ve sonuçları itibariyle olumlu ve olumsuz sonuçlara neden olan bir olgudur. Ve bu göç serbest iradeyle gerçekleşen göçten ziyade güdümlü göçtür. Çünkü güdümlü göçü 'devletin çeşitli sosyal, ekonomik, güvenlik vb. konularda aldıkları kararların tatbikatı sonucunda nüfusta meydana getirdikleri mobilite'¹³ oluşturmaktadır.

3. Kent

Çağımızın egemen yerleşme biçimi olan kent; insanlık tarihi boyunca, insanlar arası ilişkilerin, fiziksel mekana yansımalarının yeni bir boyutudur. Kentlerdeki mahallelerin, mekanların çeşitli şekillerle ortaya çıkışları, her kenti, bir diğerinden ayırdığı gibi demografik ve ekonomik yapılarıyla da kentler birbirlerinden ayrılmaktadırlar. Kent; sadece yeni bir ekonomik teşkilatlanma ve değişmiş bir fiziki çevreyi belirtmez; aynı

¹¹ Erol Tümentekin, *Türkiye'de Kentleşme ve Kentsel Fonksiyonları*, İ.Ü. Edebiyat Fak. Mat., İstanbul 1973 s.20-21.

¹² Sunday Üner, *Nüfus Bilim Sözlüğü*, Mars Tic. A. Ş. Yay., Ankara 1972, s. 77.

¹³ Taylan Akkayan, a. g. e., s. 23.

zamanda insanın davranış ve düşüncelerine de tesir eden yeni bir değişik sosyal düzeni ifade eder.¹⁴

En genel ifadesiyle kent; Tarım dışı ve tarımsal üretimin denetlendiği, dağıtımın koordine edildiği ekonomisi bunu destekleyecek şekilde tarım dışı üretime dayalı bulunan, teknolojik değişimin beraberinde getirdiği teşkilatlanma, uzmanlaşma ve iş bölümünün en yüksek düzeye ulaştığı, geniş fonksiyonların gerektirdiği nüfus büyüklüğü ve yoğunluğuna varmış, toplumsal heterojenlik ve entegrasyon düzeyi yükselmiş karmaşık ve dinamik bir mekanizmanın sürekli olarak işlediği insan yerleşmesidir.¹⁵Tüm bu özellikleriyle kent, Endüstri Devrimi sonrasında bir üründür. Kent, tarihsel gelişimde ilk köleci devlet biçimi olarak adlandırılmıştır. Antik çağda kent ise, günümüzdeki anlamının dışında kent-devleti ya da kanton-devletidir. Ticaret, ordu ve kültür temeline dayanmaktadır.

4. Kentleşme

Kentleşme toplumsal değişme sürecinin bir boyutudur. Batı da sanayi devrimiyle başlayan bu değişim günümüz az gelişmiş ülkelerinde farklı bir biçimde gelişmiş ve en dinamik toplumsal gerçeklerin başında yer almıştır.

Toplumsal değişme süreci içerisinde hem bağımlı hem de bağımsız değişken olan kentleşme, neden ve sonuçları bakımından oldukça karmaşık bir özellik göstermektedir. "Üretimin, ticaretlerin ve hizmetlerin süratle büyümesini sağlayan sanayileşmenin etkisiyle dağılım oranının fazla olması ve bu fazlalığın kentin dışı da yerleşme yerlerinde iskan edilmeleri nedeniyle nüfusun kentlerde birikmesine ve kent sayısının artmasına neden olan aynı zamanda da buralarda yaşayanların özel hayatlarında, ekonomik, sosyal ve siyasal davranış açısından etkileyen ve devletin de belirli bir takım faaliyetlerini gerektiren değişiklikler.¹⁶" olarak tanımlanan kentleşme, nedenleri ve sonuçları açısından, pek çok toplumsal soruna kaynaklık ettiği için, planlı ve programlı müdahaleyi gerektiren bir değişme sürecinin, toplumsal boyutu olarak ortaya çıkmaktadır.

¹⁴ İhsan Sezal, *Kentleşme*, Ağaç Yayınları, Alternatif Üniversite Serisi, İstanbul, s. 23

¹⁵ Asuman Çezik, *Kentleşme Yerleşme Sektör Raporu*, DPT SPD Yayını Ankara, Kasım 1982 s. 17.

¹⁶ Eyüp G. İşbir *Kentleşme Metropolitan Alan ve Yönetimi*, AİTİA yayını, Ankara 1982, ss. 8-9.

Kentleşme, dar anlamıyla kent sayısının ve kentte yaşayan nüfustaki niceliksel artışlardır. Geniş anlamıyla, “Kentli diyebileceğimiz bir yaşama şeklini oluşturan beraberinde, nüfusun ölçüsü, nüfusun yoğunluğu ve nüfusun heterojenliği (farklılığı) sosyal münasebetin mahiyetin, derecesini ve sıklığını, dolayısıyla da sosyalleşmeyi ve insan tabiatını tayin eder. Yani sosyal yapıyı”¹⁷. Kentleşme olgusunun önemi, onun şu iki özelliğinden kaynaklanmaktadır:

- Birtakım ekonomik ve toplumsal süreçlerin işlemesi ile ortaya çıkan “Bir sonuç” olması
- Toplumsal değişme sürecini “Etkileyen Bir Öge” olması¹⁸.

Hızlı nüfus artışı hızlı kentleşmeyi getirmektedir. Bu da az gelişmiş ülkelerde önemli bir soruna yol açmaktadır. Az gelişmiş ülkelerde; yıllık ortalama nüfus artışı %2-3 olarak gerçekleşir. Kentsel nüfuslarda %6-7 artmaktadır. Gelişmiş ülkelerde ise; yıllık ortalama nüfus artış hızı %0-1 olurken, kentsel nüfusları ise %1-2 arasında artmaktadır. Bu ülkelerde nüfustaki yıllık artış oldukça yavaş seyrettiği için, kentleşmede yavaş olmaktadır.

“Az gelişmiş ülkelerle gelişmiş ülkeler arasındaki ilişkiler çerçevesinde, gelişmiş ülkenin az gelişmiş ülke üzerinde sömürücü ticaret kapitalizmine dayanan bir üstünlük kurması sonucunda bu ülkelerinde büyük iç, ticaret ve yönetim bölgelerinin oluşmasını ve gelişmesini körükleyen bir kentleşme biçimidir.”¹⁹ Diye tarif edilen bağımlı kentleşme azgelişmiş ülkelerdeki kentleşme biçimini açıklamak içinde kullanılabilir.

Az gelişmiş ülkelerde bir ya da iki kentin aşırı derecede büyümesinin, hem kendi işlevlerinin gereği gibi yerine getirmesi bakımından, hem de bölgesel dengesizlikleri sürdürmesi yönünden önemli sakıncaları vardır. Bu ülkelerde kentleşmenin belli başlı özelliklerini şöyle sıralayabiliriz:²⁰

- Kentleşmenin, demografik bir süreç olarak sanayileşmiş ülkelerle oranla, hızla artan bir yol izlemesi.
- Büyük kentlerin orta büyüklükteki ve küçük kentlere oranla daha hızlı büyümesi.
- Kentleşme hareketlerinin kimi coğrafi bölgelerdeki kentlere yönelmiş olması nedeniyle kimi bölgelerin kentleşme oranının düşük düzeyde kalması.
- Kentleşen nüfusun kent ve kamu hizmetleri gereksinimlerinin karşılanmasında yetersizlikler.
- Kentleşen, nüfusun çalıştırılmasında olanak verecek temel sanayi yatırımlarının yapılamaması yüzünden, iş gücünün marjinal mesleklerde ve türlü hizmet dallarında yığılması.

Gelişmiş ülkelerde sanayinin verimi tarımsal işgücünü, büyük kentlerde sanayide çalışmak üzere harekete geçirmiştir. Ekonomik gelişmeyle birlikte nüfusun çoğunluğu hizmetlerde toplanmıştır. Kentleşme, nüfusun tarımdan tarım dışı, kentsel kesimlere karışmasına karşın gelişmiş ülkelerin kentleşmeleri, haklı olarak kalkınma ile özdeş sayılmıştır.

Gelişmekte olan ülkelerdeki kentleşmeyi açıklamakta bu kavramlar yetersiz kalmaktadır. Çünkü az gelişmiş ülkelerde kentleşme sanayileşmeden önce olmakta kesim değiştiren faal nüfus, tarımdan doğrudan hizmet dallarına aktarılmaktadır.

Kentleşme son iki yüzyılın önemli olgularından birisidir. Kentlerin nüfusları ve sayıları da giderek artmaktadır. Teknolojik gelişmeler, üretim biçimindeki değişimler; büyük miktarlardaki nüfusun topraktan kopmasına ve kırsal alandan ayrılmasına neden olmaktadır. Kentleşme önümüzdeki yıllarda da ülkelerin toplumsal yapılarını belirleyecek bir gerçek olacaktır.

5. Kentlileşme

Kentlileşme, temelde insanların kentle bütünleşmesini ifade eder. Bütünleşme kavramı genelde, bir nüfus grubunun daha büyük bir nüfus grubuyla kaynaşması anlamına gelir. Kentlileşme, kentleşme akımı

¹⁷ İhsan Sezal, *a. g. e.* s. 23.

¹⁸ G. Kemal Kartal, *Kentleşme ve İnsan*, TODAİE Yayını No: 175, Ankara 1978, ss. 4-5.

¹⁹ Ruşen Keleş, *Kentleşme Politikası*, İmge Kitabevi, Ankara 1993, ss. 62-63.

²⁰ Ruşen Keleş, *a. g. e.*, s. 29.

sonucunda toplumsal değişimin insanların davranışlarında ve ilişkilerinde değer yargılarında maddi ve manevi yaşam biçimlerinde değişiklikler ortaya çıkarması sürecidir. ²¹ Başka bir deyişle 'kırlılıktan uzaklaşma, organize edilmiş sosyal hayata geçiş'²² olarak da kentleşme ifade edilebilir.

Bütünleşmenin ve ya kentleşmenin psikolojik, kültürel, toplumsal ve ekonomik olmak üzere en azından iki boyutta gerçekleştiği söylenebilmektedir²³. Eğer kentin psikolojik, kültürel ve toplumsal yapısı ve kırın yapısı çok farklı değilse bütünleşme kolay olmaktadır. Eğer yapılar farklı ise intibaksızlık sorunları ortaya çıkmaktadır. Kırsal kesimden kente göç eden ailelerin kentle bütünleşme süreçlerini açıklamada "ekonomik mekan" ve "sosyal mekan" kavramları araç olarak kullanılabilir. "ekonomik mekan" ın ve "sosyal mekan" ın içerikleri ise şöyle izah edilebilir: (Tablo 1)

"Ekonomik Mekan" ve "Sosyal Mekan", kente göçle gelen insan için, kır ile kent arasında yüzen bir görünüme sahiptir. Bu belirtilen mekanlardaki değişimler kişinin kentleştiğinin veya kentleşemediğinin göstergesidir. Kentleşen insanda ekonomik ve sosyal olmak üzere iki bakımdan değişim olmaktadır. Bunlar a) Ekonomik bakımdan kentleşme b) Sosyal bakımdan kentleşme olmak üzere tasnif edilebilir.

- Ekonomik bakımdan kentleşme; Kişinin geçimini tamamen kentte veya kente özgü işlerle sağlayacak duruma gelmesiyle gerçekleşir
- Sosyal bakımdan kentleşme; Kır kökenli şahsın her türlü konularda kentlere özgü tavır ve davranış biçimlerini, sosyal değer yargılarını benimsemesi ile gerçekleşmektedir.

Ekonomik ve Sosyal yönleriyle "kır insanı" nın "kent insanı"na dönüşme süreci, ülkenin "toplumsal yapısı"ndaki dönüşme ile paralellik gösterir. Toplumun "ekonomik yapısı"ndaki dönüşüm ile kişinin

²¹ Ruşen Keleş, *Kent Bilimleri Terimler Sözlüğü*, TDK yayınları Ankara 1980, s. 70.

²² İhsan Sezal, *a. g. e.*, 28.

²³ Koral Göymen, 'Kentle Bütünleşme Sürecinin Yönetsel Boyutu', *Kentle Bütünleşme*, Ankara TGAV yayını, 1982, s. 81.

"ekonomik mekan"ndaki dönüşüm benzerliklere sahiptir. Aynı şekilde bu dönüşüm benzerliği sosyal mekan içinde geçerlidir.

TABLO 1
Ekonomik Mekan'ın ve Sosyal Mekan'ın İçerikleri

<i>Ekonomik Mekan</i>	<i>Sosyal Mekan</i>
Kişinin Altyapısı	Kişinin Altyapısı
Ekonomik değer üretme elde etme ve kullanma biçimleri	Benimsenen tüm sosyal ve dinsel değerler düzeni inançlar türlü konular dahi tutum ve davranışlar;
- Tutulan işlerin türleri	- Siyasal tutum ve davranışlar
- Gelir türleri	- Dayanışma ve yardımlaşma konusunda benimsenen değerler
- Geliri kullanma biçimleri	- Örgütlenme biçimleri
- Varlıkların	- Uyulan benimsenen gelenek ve görenekler
Ekonomik Mekanın Öğeleri	- Eğitim ve öğretim konusunda tutum ve davranışlar
- Varlıklar (Kır-Kent)	- Bilgilenme biçimleri
- Ücret Gelirleri (Kır-Kent)	- Dini tutum ve davranışlar
- Varlık Gelirleri (Kır-Kent)	- Hak arama yöntemleri
- Karşılıklar	- Kadın ve erkeklerle ilgili düşünce tutum ve davranışlar
- Yatırımlar	- Toplumdaki farklılıkları açıklama biçimleri ve gereçler

Kaynak: S. Kemal Kartal, *Kentleşme*, Adım Yayıncılık, Ankara 1992, s.51.

B. Türkiye'de Kentleşme

Türkiye'de kentleşme süreci hızlı bir seyir takip etmektedir. Bu tür bir gelişim az gelişmiş ülkelerin bir sorunudur. Aslında Türkiye'de ki sosyo-ekonomik gelişmeler içinde "kentleşme" olgusu oldukça yeni sayılır. İster ekonomik olarak izah edilsin, isterse sosyolojik olarak izah edilsin kentleşme 1950'lerde başlayıp gelişen bir olay olmuştur.

1950'de % 18.5 olan kent nüfusu, 1960'da % 25.2'ye 1970'de % 35.7'ye, 1985'te % 53.6'ya, 1990'da % 56.3'e ulaşmıştır. 1980-1990 yılları arasında kentte yaşayan nüfus 33 milyonu aşmıştır. 1990-2000 yılları

arasında kent nüfusunun genel nüfusa oranı % 65'i bulmuştur ve kentte yaşayan nüfus da 45 milyona yaklaşmıştır.²⁴,

Türkiye'de kentleşme, bölgeler arasında da farklı düzeylerde olmuştur. Marmara bölgesinde yaklaşık olarak nüfusun 1/4'i kentte yaşamaktadır. Marmara bölgesi bu özelliğiyle sanayileşmiş batılı ülkelere özgü bir kentleşme süreci oluşturmuştur. Karadeniz, D. Anadolu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinin kentleşme düzeyleri ise %24 ile %36.5 arasındadır. Bu bölgelerde kentleşme çok düşüktür.²⁵ Türkiye'de kentleşme, gelişmeyi yeterli ölçüde sağlayan bir süreç olarak gelişmemiştir. Bu nedenle göçle kente gelen insanlar, kentleri, kültürel, ekonomik, politik yönden zorlamaktadırlar. Böylece sorunlu kentler ortaya çıkmaktadır.

Türkiye'de ki kentleşme sanayileşme ile yakın ilişki içinde olmasına rağmen, sanayileşme ile orantılı bir biçimde olmadığı ve sanayileşmenin doğurduğu ihtiyaçları uygun olmadığı içindir ki sağlıklı ve düzensiz bir şekilde olmaktadır.²⁶ Gelişmekte olan ülkelerde kentleşmenin özelliklerinden biri de "kentleşmenin sanayileşmeden daha hızlı bir tempoyla olması" dır. Bunun sonucu olarak Türkiye'de birkaç merkez diğer bütün kent ve bölgelerden daha fazla büyümüştür. Bu birkaç merkezin ani olarak ve dengesiz büyümesi, hizmetlerin yetersizliğine ve kentsel organizasyonların yeterli ve zamanında kurulmaması gibi meselelere sebep olmuştur.

Türkiye kentleşmesinin temelindeki göç tek yönlü göç olmaktadır. Önceleri erkek iş gücü transferi ve ya göçü şeklinde başlayan kırdan-kente gelip yerleşme, daha sonra aile fertlerini de getirme şekline dönüşmekte ve devamlılık göstermektedir.

İster tek yönlü olsun, ister devri olsun, Türkiye'deki bu iç göç ve kentleşme hareketi çeşitli merkezlerde bazı sebeplerin işlenmesi sonucu ortaya çıkmaktadır. Türkiye koşullarında kentleşmenin nedenlerini şu ana başlıklar altında toplayabiliriz.

²⁴ Ekrem Pakdemirli, *Ekonomimizin Sayısal Görünümü 1923'ten Günümüze*, Milliyet Yayınları, İstanbul 1995, s. 208.; DİE, Genel Nüfus Sayımı 2000.

²⁵ Ruşen Keleş, *100 Soruda Türkiye'de Kentleşme, Konut ve Gecekondu*, Gerçek Yayınevi, İstanbul 1983, s. 27.

²⁶ Eyüp, G. İsbir, *Şehirleşme ve Meseleleri*, Ocak Yayınları, Ankara 1986, s. 30.

İtici Nedenler; Tarıma yeni teknolojilerin girişi, toprak yetersizliği ve toprakların miras yoluyla parçalanması, entansif tarıma geçiş, nüfusun artışı, olarak sıralanabilir. Bu sayılan sebeplerden dolayı kır barındırdığı nüfusu kentlere doğru itmiştir.

İletici Nedenler; Haberleşme ve ulaşım olanaklarının hızlı artması ve gelişmesi sonucu, kırdan kente doğru göç hızlanmıştır. Mal ve hizmet üretiminin ve değişiminin belli merkezlerde toplanması süreci de, kırdan kente göçü hızlandıran bir diğer etmen olmuştur.

Çekici Nedenler; İş olanakları sağlayan sanayi ve iş piyasaları genellikle belirli iş merkezlerinde çoğalmıştır. Bu belirli iş merkezleri ise genellikle büyük şehir (İstanbul, Ankara, İzmir, Adana vb) ve onun civarında yer almışlardır. Bu nedenle kırdan bu yerlere doğru bir göç hareketi yaşanmıştır. Ayrıca kentte elde edilen gelirin yüksek oluşu, kent yaşamının daha renkli oluşu, eğitim olanaklarının üstünlüğü de çekici nedenlerdendir.

Siyasal Nedenler; Devlet tarafından benimsenen ve uygulanan ekonomik ve sosyal politikalarda kentleşme üzerine etkilidir. Ayrıca 1984 yılından sonra Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinde yaşayan terör hareketleri de kentlere göçü hızlandırmıştır.

1. Türkiye'de Kentleşmenin Ortaya Çıkardığı Sorunlar

Türkiye'de kentleşmenin sorunları, kentleşme hareketinin yanlılığından kaynaklanan sorunlardır denilebilir. Türkiye'de kentleşme, gelişmeyi yeterli ölçüde sağlayan bir süreç olarak gelişmemektedir. Kırsal kesimden kente göç eden insanlar, genellikle işsiz, gizli işsizi bol kentler meydana getirmektedir. Ülkemizde kentleşmenin meydana getirdiği sorunları çeşitli yönlerden ele almak mümkündür. Bütün sorunlar iki başlık altında incelenebilir: 1) Ekonomik Sorunlar, 2) Sosyal Sorunlar

Ülkemiz açısından düzenleme yapıldığı zaman bu ana başlıklar şu alt başlıklar ihtiva etmektedir.

Ekonomik Sorunlar; İşsizlik, Sektörler arası dengesizlik, Bölgeler arası kentleşme dengesizliği, Altyapı hizmetlerinde tıkanma, Konut problemi

Sosyal Sorunlar; Çevrenin tahribi, fiziki plansızlık ve yerleşme düzensizliği, Gelir dağılımındaki eşitsizlik, Sosyal tabakalaşmanın veya sınıflaşmanın artması, Kültür değişmesi ve boşluğu, Toplum hayatındaki çözülme ve intibaksızlık²⁷. Bunlara bir de planlama ve yönetim sorunları eklenebilir.

Biz burada yukarıda tasnifini yaptığımız sorunlardan ekonomik, sosyal ve yönetim bakımından kentleşmeyi engelleyen sorunlar üzerinde duracağız.

a. İşsizlik Sorunu

Kentleşme, temelde sektörler arası işgücü transferidir. Sanayi sektörü devamlı bir büyüme ve gelişme içerisindedir ve ihtiyaç duyduğu işgücünü ise tarımdan alacaktır. Yani sanayi belli merkezlere yığılırsa, kırdan kentlere göç kaçınılmaz olacaktır. 1950'ler sonrasındaki dönemlerde diğer gelişmekte olan ülkelerde olduğu gibi Türkiye'de de kentleri ve sanayinin otomatik olarak istihdam kapasitesini sağlayacağı beklenmişti. Ne var ki, bu beklenti gerçekleşmemiş, Türkiye'deki kentleşme, her yıl gittikçe artan bir işsizlik meselesine yol açmıştır. Türkiye'de ki kentleşmenin sanayiye bağlı olarak gelişmemesi, kent istihdam yapısının açık ve gizli işsizlikle malul olmasına yol açmış bulunmaktadır.

Nitekim, Türkiye'de kentleşme, kalkınmanın bir manivelası olacak yerde açık kent işsizliğinin fazlaşmasına sebebiyet vermiştir. Dolayısıyla, işsiz kesim "marjinal sektör" dediğimiz bir istihdam türü oluşturmuştur. Bu da göçle gelen insanların kentleşmemelerinin faktörlerinden biridir. Ve birçok sosyal probleme de kaynaklık etmektedir.

b. Sektörler Arası Dengesizlik

Bu başlık altında iki tür dengesizlikten bahsedilebilir.²⁸

Tarım ve tarım-dışı sektörler arasındaki dengesizlik; Türkiye'nin bir "sanayi kentleşme" sürecine girememesi ve bunun sonucu olarak işgücünün büyük bir kısmının hala tarım sektöründe bulunmasıdır.

²⁷ İhsan Sezal, *age*, s. 74.

²⁸ İhsan Sezal, *age*, s. 77-78.

Tarım-dışı sektörlerin iç dengesizlikleri; Türkiye'de ki "kentleşme" bir sanayi temeline oturtulamadığı için sektörler arası dengesizlikler problemi ortaya çıkmıştır. Bu dengesizlikleri kentte istihdamda sanayi-dışı sektörlerin ağırlık kazanmaları ve bilhassa enformal sektörün büyük bir istihdam sektörü haline gelmesi şeklinde yorumlayabiliriz. Enformal sektör prodüktif olmayan bütün serbest iş halkalarını kapsamaktadır. Enformal sektörle ilgili en tutarlı bilgileri gecekondularından almaktayız. Gecekondularında yaşayanların yaklaşık %25'i uzun bir süre marjinal sektörde bulunmaktadırlar. Dolayısıyla göçle gelen insanlar kentin istihdam alanlarının dışında birazda kendilerinin oluşturduğu bu enformel istihdam alanlarına kaymakta ve kentin klasik ekonomik değerlerinin dışında ekonomik değerler oluşturmaktadır.

c. Konut ve Barınma

Türkiye'de, kentlerde konut sorunun boyutları oldukça büyümüştür. Kentlerdeki konut açıkları giderek büyümekte ve insanlar barınma ihtiyaçlarını gidermek için kent merkezlerinin çevrelerinde gecekondular diye tabir edilen mahalleler oluşturmaktadır. Hiçbir altyapı imkanına sağlıklı olarak sahip olmayan bu yerleşim alanlarının büyümesi, barınma koşullarını da gün geçtikçe kötüleştirmektedir.

2005 yılında Türkiye nüfusunun 70 milyon geçeceği ve bu nüfusun 2/3'nün kentlerde yaşayacağı tahmin edilmektedir. Bu nedenle oluşacak konut açığının giderilebilmesi için yılda 400 bin konut yapılması gerekmektedir. Oysa ülkemizdeki kullanım izni verilmiş konut yüzdesine baktığımızda rakamların bu ihtiyacın çok uzağında olduğu görülmektedir. "Çünkü ülkemizde 1000 kişi başına konut üretimi rakamı 1980 yılında yalnız 3.13 idi. Oysa bu rakam Finlandiya'da 11.8, ABD'de 7.6, Almanya ve İsveç'te 7 dolayındadır.²⁹ Konut ihtiyacının normal üretimle karşılanmasının olanaksızlığı, dar gelirli geniş kitleleri bu işi kendilerinin görmesi yoluna itmiştir. Bunun anlamı, konut açığının hemen hemen tümünün gecekondular diye tabir edilen yasal olmayan yapılarla kapatılmasıdır.

Konut yapımındaki yetersizlik denilince, arsa fiyatlarının üzerinde de durmak gerekir. "Arsa fiyatlarının aşırı derecede ve sürekli bir yükselme içinde oluşu, gittikçe büyüyen kitleleri bir yandan konut

²⁹ Ruşen Keleş, *100 Soruda Türkiye'de Kentleşme*, Konut Gecekondular, s. 122.

ihtiyacı içinde bırakmakta, diğer yandan da konut talebinin yapısını etkileyerek konut pazarında yalnız varlıkların alıcı durumunda kalmasına yol açmaktadır.³⁰ Arsa spekülörlerinin tatlı kar peşinde koşmaları, arsa fiyatlarının baş döndürücü bir hızla yükselmesine yol açmaktadır. Konut yapacak ucuz bir arsa bulamayan insanlar da, ya kamu arazisine ya da özel şahısların arazisine evini yapmaktadırlar. Yapılan araştırmalar kamu toprağı üzerine yapılan gecekonduların toplam içinde yaklaşık %70 lik bir paya sahip olduğunu göstermektedir. Buradan çıkan sonuç ise, devletin toprağını korumada özel kişilere oranla hassas davranmadığıdır. Burada siyasal kaygılar rol oynamakta, gecekondular halkından oy kapma uğruna böyle bir düzensizliğe göz yumulmaktadır. Seçim dönemlerinde gecekondular yapımındaki artışlar bu göz yummayı doğrular niteliktedir.

d. Gecekondular Sorunu

Kentleşme ve beraberinde getirdiği sorunlar deyince akla ilk geleni, belki de en önemlisi hiç kuşkusuz göç ve onun sonucu oluşan gecekondular sorunudur. Gecekondular, ister “. . . hayati gerçeklerin, yetersiz kanunlara, nizamla ve yasaklara üstünlüğü³¹” olarak, veya çarpık kentleşmenin bir ürünü olarak görülsün gerçek olan bir şey varsa o da gecekondular olgusunun çok boyutlu bir sorun olduğudur. Gecekondularlaşma, iktisadi, sosyal ve kültürel bir dizi uyumsuzlukları ve sorunları bünyesinde barındırmaktadır.

Gecekondular, kent kenar semtlerinde kurulan fakat sosyal ve ekonomik bakımdan kent hayatına (merkezine) bağlı bir yerleşme şeklidir. Sözlük manasıyla izinsiz olarak bir gecede kurulu verilen yapıdır. Genellikle bu evler izinsiz, gayri kanuni olarak yapılır. 1945'ten sonra kentleşmenin çok hızlı boyutlara ulaşmasına paralel olarak “gecekondular” olayı da sürat kazanmış ve sosyal yapı bakımından çözülmesi zorlaşan ağır problemlere yol açmıştır. Gecekondular artık bir kenar-semt yerleşme şekli olmaktan çıkmış, kalkınmanın sosyal ve ekonomik yönden ayrılmaz bir parçası olmuştur.

Gecekondular da, değişik bölgelerden gelen insanlar yerleşmekte, dolayısıyla bu bölgelerde kozmopolitik bir kültür yapısı oluşmaktadır.

Belli bir yörenin insanların oluşturduğu bazı gecekondular mahalleleri olabilmektedir. Gecekondular halkının gelir düzeyi tam olarak bilinmemekle beraber, bu bölgelerde yaşayan insanların gelirleri kır göre yüksek fakat kente göre düşüktür.

Gecekondularlaşma beraberinde bazı sorunlarda oluşturmaktadır. Bu sorunları; “Ekonomik ve kentleşmeyle ilgili sorunlar” ve “Sosyo-Kültürel Sorunlar” olmak üzere iki ana başlık altında toplanabilir. Gecekondularlaşmanın ekonomik anlamda meydana getirdiği sorunları iki açıdan ele almakta fayda vardır. Birincisi, kırdan kente göçen insanların, kentte iş bulma konusunda çektikleri güçlükler; ikincisi ise bu gecekonduların yıkımında karşılanan güçlükler ve yıkımlardan doğan ekonomik kayıp.

Kırdan kente göçün en büyük nedeni iki kesim arasındaki gelir farklılığıdır. Göç eden insanlar kentleri iş imkanlarının fazlalığından dolayı tercih etmektedirler. Kente geldiklerinde konut olarak gecekondular bölgelerine yerleşmektedirler. Vasıfları düşük olduğundan modern sanayide değil, daha çok geleneksel sanatlarda, küçük sanatlarda ve enformel işlerde çalıştıklarını görmekteyiz. İşsiz kalanların kente uyumu gecikmekte ve gayri meşru yollardan para kazanma yolları artmaktadır.

Gecekondularlaşmanın meydana getirdiği bir diğer sorun da bunların yıkılması sonucu milli ekonomi açısından uğranılan zarardır. Ayrıca bu durum ekonomik olduğu kadar sosyal birtakım problemlere de neden olmaktadır. Gecekonduların imar mevzuatına aykırı yapılması dolayısıyla kentin görünümü açısından da olumsuz bir manzara arz etmektedir. Kentin etrafını yeşil bir kuşak yerine bu gecekondular sarmıştır. Bu bölgelerde yaşayan nüfus kent nüfusu içinde önemli bir siyasi güç haline gelmesine neden olmuştur. Ortaya çıkan uyumsuzluk kentlileşememe sorunları bu sebepten dolayı daha büyük boyutlara ulaşmaktadır.

Kırdan kalkıp kente göç ve kente yerleşme belli bir süreç içinde gerçekleşmektedir. “Kentlileşme” dediğimiz olgu, şehre gidip gelerek kenti tanıma, göç ve yerleşme olarak üç aşamada gerçekleşmektedir. Bu süreç 2 ile 5 yıl bazen 10 yıla çıkabilmektedir. Kırdan kalkıp gelen ilk etapta bazı uyum problemleri çeker. Her şeyden önce geldiği ortamla yeni yerleştiği ortam birbirinden çok farklıdır. Ekonomik ilişkiler farklıdır. Sosyo-kültürel ilişkiler şehirde yerini ikincil ilişkilere

³⁰ Ruşen Keleş, *age*, s. 123.

³¹ CHP Araştırma Bürosu, *Kentlere Akın ve Mesken Davası*, Ankara 1959, s. 38.

bırakmıştır. Dolayısıyla, ilk etapta kırılı için buna alışmak çok zor olacaktır.

Bir toplumu, bir arada tutan ortak birtakım kültürel ve sosyal değerler vardır. Ancak bu ortak değerler dışında, aynı ülkede ama farklı yörelerde yaşayan insanların davranış kalıpları, adet ve gelenekleri başta olmak üzere farklı kültürel değerleri de vardır. Kentte yaşayan bir kişinin değerleriyle, kırsal alanda yaşayan bir kişinin değerleri birbirinden farklı özellikler gösterir. İşte kırsal kesim insanı, kente göç ettiğinde bu farklı değerlerini de beraberinde getirir. Dolayısıyla kendi sahip olduğu değerleriyle kentin değerlerini bazen uzlaştırmakta, çoğu zaman da uzlaştıramamaktadır. Bunun sonucunda kendilerine özgü bir kültür oluşturmaları toplumumuzun sahip olduğu değerleri de yozlaştırmaktadır. Böylece hem kır hem de kent değerlerini reddeden bir kimliksiz kültür insan toplulukları oluşmaktadır.

Gecekondu sorunu bir diğer ifadeyle kentleşme sorunu ile ilgili tedbirler düşünülürken bu olayın sosyal ve kültürel boyutu hep ihmal edilmiştir. Bu soruna hep bir fiziki anlamda kentçilik sorunu, barınma sorunu olarak bakılmıştır. Sosyal-kültürel ve ekonomik problemler dönemin siyasal ortamıyla birleşince 1980 öncesinde gecekondu bölgelerinin kurtarılmış bölgeler olmasına sebep olmuştur. Günümüzde de aynı gelişmeler tekrar yaşanmaya başlamıştır. Geçmişte ve günümüzde gecekondu gençliğinin yasadışı örgütlerce anarşik olaylarda kullanılan önemli bir insan potansiyeli haline gelmesinde bu kimliksiz ve kendi öz değerlerinden yoksun kültürün de rolü olduğunu unutmamak gerekir.

e. Kente Uyumsuzluk Sorunu (Kentleşememe)

Kente uyumluluğu engelleyen birçok sebep vardır. Genel olarak bu sebepler üç ana başlık altında toplanabilir. Birincisi, kente göç edenlerin sosyo-kültürel yapısı, ikincisi, kentin yapısı ve kuralları, üçüncüsü ise kentin sahip olduğu kültürel yapısıdır.

i. Kente Göçle Gelenlerin Sosyo-Kültürel Yapısı

Sosyo-kültürel yapı, ferden sahip olduğu kültürel değer; sanat, ilim, teknoloji, felsefe, din gibi sahalar ile sosyal teşkilatları ve bunun

şekil ve kaideleri, kısacası bütün hayat tarzını ifade eder.³² Bu farklılıklar neticesinde bazı dikkate değer sorunlar görülmektedir. Bunlar;

1) Kırsal alanda mevcut olan kültürlerin ve değerlerin kent değerleriyle çatışması:

Bu çatışma, büyük kentlerimizde gecekondu kültürünün doğmasına neden olmuştur. Gecekonduculara kır değerlerinin devam ettiği ve bunlara saygı gösterenlerin çokluğu dikkati çekmektedir. "Türk kırısının kişiliğini etnik grubu, dini ve mezhebi şekillendirir. Kırda bu kişilik büyük ölçüde kentlerde de devam eder. Çünkü hemşehriler hemen hemen aynı bölgelere yerleşmektedirler. Kentlerde hemşehriler yalnızca aynı kırdan olanlar değil, aynı kazadan, aynı vilayetten hatta bazen aynı mezhepten olanlardır"³³.

Aynı yörelerden gelenler aynı yerlere yerleşerek kent çevresinde kendi içinde kapalı "kültür odacıkları" oluşturmaktadır. Herhangi bir mahalle ya da semt ölçeğinde olan bu odacıklar o insanların terk ettikleri yörelerin küçük bir modeli olmaktadır.³⁴ Böylece Erzurumlular, Erzincanlılar, Sivasslılar, Rizeliler görünürde kentlerde ama gerçekte her biri kendi "memleketlerinde" yaşamaktadırlar. Bu durum insanların kente intibaklarını engelleyen önemli bir nedendir.

2) Ekonomik yetersizlik:

Göçle kente gelen nüfusun, kentte karşılaştığı en temel güçlük işsizlik ve geçim sıkıntısıdır. Kentte, gereken önemli bir problemdir. Bu problem büyük kentlerimizde, örneğin İstanbul'da değişik sektörlerin doğmasına yol açmıştır.

Büyük kentlere göç eden bu kırsal nüfus, kentte yaşamak uğruna bu yoksulluğa katlanmaktadır. Ve bu insanlar yoksulluğu hayatlarının bir parçası olarak algılamaktadırlar. Bazı araştırmacılar bu durumu "yoksulluk kültürü" olarak nitelendirmektedirler. E.M.Rogers'da

³² DPT, *Milli Kültür Özel İhtisas Komisyonu Raporu*, V. Beş Yıllık Kalkınma Planı Hazırlık Çalışması, DPT yay., Ankara 1983, s.1.

³³ Kemal Karpat, *The Gecekondu, Rural Migration and Urbanization*, Cambridge University Press, London 1976, ss. 108-109.

³⁴ A.Nuri Ökten, *İkili Kültürel Yapıda Kültür Bütünleşmesine Bir Yerel Yönetim Öyküsü*, e.d. Korel Göymen, Ankara 1983, s. 226.

Lewis'ten esinlenerek yoksulluk kültürü konusunda bazı ilkeler ortaya koymaktadır. Bu ilkeler:

- “Dar görüşlü yönetim,
- Milli işletmelerde bütünleşme eksikliği,
- Düşük seviyede katılma,
- Yaşamak için devamlı mücadele”³⁵.

Büyük kentlerin gecekondu halkının sahip olduğu bu durumu onun toplum hayatına her yönüyle katılmasını engeller. Bu katılımın asgari seviyede olması ise bu insanların içlerine kapanmasına neden olmaktadır.

3) Eğitim düzeyinin düşüklüğü:

Kentin iş hayatı, uzmanlaşmış ve beceri kazanmış insanları kabul etmektedir. Özellikle yüksek gelir getiren işler, yüksek veya mesleki teknik eğitimi gerektirmektedir. Göçle gelen gecekondu nüfus mevcut eğitim düzeyiyle bu işlere girmekte uzun süre zorluk çekmektedir. Kentin mevcut teşkilatlarına katılma, bu teşkilatları kullanma yüksek gelir elde etme mümkün olmadığı sürece kente intibak gerçekleşmeyeceğine göre gecekondu insanının kente intibakı bir problem olarak önemini korumaya devam edecektir. Bu durum büyük kentlerimize vasıfsız işgücü yığılmasına ve enformel sektörün doğmasına sebebiyet verecektir ve nitekim vermiştir.

4) Göç edenlerin kentliye duyduğu eziklik duygusu:

Göçle büyüyen az gelişmiş toplum kentlerinde, modern sektörlerde istihdam imkanı olmadığı zaman yoksulluk kültürü ortaya çıkmaktadır. Bu kesimin bir yoksulluk kültürüne sahip olduğunu ve koşullar değiştikçe bunalımlı ve sadece anlık yaşamaya önem verdikleri, geleceğe ise önem verilmediği görülür³⁶.

Böyle yoksulluk kültürü çerçevesinde yetişen çocuklar çok defa dağılmış aile ve şiddet çerçevesinde yaşamaktadırlar. Eğitim şanslarını da kullanamazlar. Bu yapı dışarıda bir müdahale ile değiştirilmedikten sonra kuşaktan kuşağa aktararak sağlamlaşır.³⁷ Gerçi, Türkiye’de ve özellikle büyük şehirlerde farklı gelişmesine rağmen bu durum gecekondu kente uyumunu engelleyecek sorunların doğmasına sebep olmaktadır. Bu duruma, İstanbul’da Gülsuyu Mahallesi ile Bağdat Caddesi, Ataköy ile Kağıthane Bölgesi ve daha birçok tezat bölge en güzel örnektir.

ii. Kentin Yapısı ve Mevcut Kurallar

Gelişmekte olan ülkelerde, göçle büyük kentlere gelen insanların bürokratik teşkilatları kullanma konusunda bazı güçlüklerle karşılaştıkları ve bu insanların büyük kentlerde bürokrasinin işleyişi konusunda bilgisiz oldukları ileri sürülmektedir. Bunun yanında göçle gelen insanlar kentlerdeki sayısız kurallar karşısında şaşkına dönmüşlerdir. İşleri için nereye hangi kuruma başvuracaklarını bilmemektedirler.³⁸ Fakat, yine bu insanlar için devlet “hizmetinden sual olunmayacak” bir varlıktır. Ancak, bürokrasinin keyfi durumu sürdükçe bu insanlar giderek devlete yabancılaşmaktadırlar.

Kentlere göçle gelen ve ayrı bir kültürün “gecekondu kültürü”nün doğmasına sebep olan bu insanlar hayatını geleneksel işlerden kazanmaktadır. Gerçi, günümüzde kente gelen kırsal kesim insanları son yıllarda bürokratik teşkilatları tanımaya başlamışlardır. Teşkilatlarda güçlkle karşılaştıkları zaman ne yapılacağı hususunda birşeyler öğrenmeye başlamışlardır. Ancak yine de bürokrasi karşısında yenik düşmektedirler. Bürokratik yapı göçmeni yine dışlamaya devam etmektedir.³⁹

Kente göç edenlerin kentle kültürel bütünleşmeyi ve uyumu sağlayacak diğer bir husus ise kentteki gönüllü ve resmi kuruluşların faaliyetleridir. Kentte bulunan dernek, vakıf vb. gibi kuruluşlar kente uyuma yardım edebilirler. Ayrıca, kentlere göçle gelen nüfus için en büyük sorun konut kıtlığıdır. Ve bu nüfus enformel sektörde

³⁵ Orhan Türkdoğan, *Aydınlıktakiler ve Karanlıktakiler*, Üçdal Neşriyat, İstanbul 1982, s. 226.

³⁶ Mübcecel Kıray, “Toplumsal Değişme ve Kentleşme”, *Kentsel bütünleşme*, TGAV yay., Ankara 1982, ss. 57-66.

³⁷ Mübcecel Kıray, age, ss. 57-66.

³⁸ Atilla Baransel, *Çağdaş Yönetim Düşüncesinin Evrimi*, 1. Cilt, İstanbul 1979, s. 165.

³⁹ Metin Heper, “Kentleşen Gecekondu yada Gecekondulaşan Kentler Sorunu”, *Kentsel Bütünleşme*, TGAV Yay. Ankara, s. 23-24.

çalıştıklarından konut edinmeleri zorlaşmaktadır. Bu da şahısların kentleşmemelerinde en büyük sebeplerden biridir.

iii. Kentin Kültürel Yapısı

Sanayileşme, kentleşme sürecinde ülkenin kentleri sosyo-kültürel değişimin en hızlı yaşandığı yerler olmuştur. Kentler, özellikle İstanbul genişlemiş ve kozmopolitleşmiştir. Bu süreçte insanlar arasındaki temasların şekli değişmiş ve fertler sadece menfaatleri için yan yana bulunur hale gelmişlerdir. Kentlerde maddiyat, manevi ilişkilerin yerini almıştır.

Kentler kendi nüfuslarına ilaveten, kırsal bölgelerden gelen insanların toplandıkları yerler olmaları sebebiyle homojen bir kültüre sahip değildirler. Kente gelenler kendi geleneksel davranışlarını da beraberinde getirirler. Kırsal irtibatın yoğun olması sebebiyle kendi kültürlerini kentte sürdürmeye devam etmektedirler. Heterojen ve çok yönlü kentlerde yaşayanlar farklı bölgelerin örf ve adetlerini, gelenek ve göreneklerini asimile olmadan sürdürmektedirler. Kısa dönemde göçle gelen kültürel unsurların asimilasyonu mümkün olmayıp zaman geçtikçe uyum mümkün olmaktadır.

Ülkemizde kentleşmenin çok hızlı bir şekilde olması, toplumsal mekanizmaların aynı hızla kurulup gelişmesi, bir taraftan toplumdaki sosyal kontrolü azaltırken diğer taraftan ferdin toplum içinde kendisini sorumlu hissetme niteliklerini kaybettirmiştir.

Kentleşmenin gelişmekte olan ülkelerde çoğu zaman sosyal kontrol mekanizmasını yok ettiği bir gerçektir. Göçle birlikte komşuluk ve akrabalık ilişkilerinin azalması, mahalle ilişkilerinin ve disiplinin kaybolması din adamlarının etkinliğinin yok olması gibi değişimler, kişilerin anomik davranışlarını engelleyen, onları toplumsal değerlere entegre eden mekanizmaların ortadan kalkması anlamına gelmektedir.

Yirminci yüzyıl toplumlarının belirgin özelliklerinden biri de ikili bir toplum yapısına sahip olmalarıdır. Toplum sanayi sonrası bir safhaya girmiş olsa bile bu ikili özelliğini kaybetmemektedir.

Türk toplumunda da benzer nitelikli değişimler olmuştur. Ülkemizde de kırdan kente göç beraberinde bazı sorunları getirmiştir. Ama Türk toplumunun tarihi gelişimi ve kendine has kültürel yapısı

kentleşmenin sorunlarını önemli ölçüde hafifletmiştir. Bunu söylerken Türk kentlerinde hiçbir problem ortaya çıkmıyor şeklinde bir düşünceye sahip değiliz.

Türk toplumunun kültür ve inançlar sistemine, tarihi gelişim sürecinde büyük ölçüde dinsel değerlerin etkisi olmuştur. Dini öğretilerde varolan yoksulları gözetme ve varlıkların onlara dağıtımını gibi ilkelerin bulunması, tüketim yerine tasarruf gibi kuralların toplumda belirli bir denge sağladığını söylemek mümkündür. Toplumumuzun mevcut hakim kültür normları, sosyal adalet anlayışına dayalı, eşitlik sınıfsız toplum normlarıdır. Daha sonra bu normlardan sapma sonucunda zenginlik ve fakirlik yan kültürleri oluşmuştur⁴⁰.

Toplum sürekli değişim halindedir. Tarımsal yapıdan kopan kitleler kentlere gelince, kentte yaşayanlara eşit birer üye olarak değil, "ikinci sınıf" üye olarak eklenmektedirler. Bu gruplar çeşitli ekonomik ve sosyal etkenler sonucunda tarım toplumu yapısından, bu toplumun kültür ortamından, hizmet ve sanayi faaliyetlerinin yaşam ve teşkilatlanma biçimini belirlediği çok kalabalık kent alanlarına yerleşmektedir. Kent hayatının değişik talepleri bu insanları "kültür şoku"na sokmaktadır⁴¹.

Türkiye'de son otuzbeş-kırk yılda kentleşme hızının sanayileşme hızından daha yüksek seyrettiğini belirtmiştik. Bu süreçte kentle bütünleşme ve kente intibakın uzun bir zaman sürecinde yavaş da olsa gerçekleşebileceği pek çok araştırmacı tarafından kabul edilmektedir. Ancak hemen belirtmek gerekir ki, Türk toplumu bugün iki ana zıt gruplaşma süreci içindedir. Bu oluşumlar, Türk toplumunun batı dünyası ile entegrasyonunu içeren bir gelişme yönünde olup, dış dünya açısından başkalaşma ve ulusal ölçekte ise kendi değerlerine yabancılaşma görünümündedir. Başka bir ifade ile ulusal düzeyde kültürel-tarihsel birikimle ekonomik ve kültürel sömürgeciliğin çatışması, ahlak, dünya görüşü, hayat tarzı, önlemler ve temel kavramlar açısından değer sistemlerindeki ana değişimin yönünü tayin etmektedir⁴². Öyleyse kentleşme de, seçilen "kentsel kültür" anlayışı da önemli rol oynamaktadır.

⁴⁰ Orhan Türkdoğan; *a.g.e.*, s.7.

⁴¹ Doğu Ergil, *Türkiye'de Terör ve Şiddet*, Turhan Yayınevi, Ankara 1980, s.108.

⁴² Barlas Tolun, *Büyük Kent Sorunlarına Toplu Bakış*, AİTİA Yayını, Ankara 1977, ss.34-35.

f. Yönetim ve Planlama ile İlgili Sorunlar

Küreselleşme sürecinde, küresel ve yerel ilişkilerin birbirinin tamamlar bir biçimde birbirine kilitlenmesi, hem kentin ne olduğunun yeniden sorgulanmasına yol açmış ve hem de kent planlanmasının içeriğini ve kuramsal çerçevesini büyük ölçüde etkilemiştir. Bu gelişmeler içinde daha önce arazi kullanımının ve yapılaşmış çevrenin değişimini yönlendiren yasal bürokratik bir regulasyon olarak görülen kent planlamasının işlediği yaklaşımların ve kullandığı kodların yetersiz kaldığı görülmüş, bunun yerine ekonomik gelişmenin mekansal gelişmeyle ilişkisini kuran çok boyutlu stratejik bir kent yönetimi anlayışına geçilmiştir⁴³. Yeni anlayışın esası “insiyatif alan kent” kavramıdır. Bu anlayışta planlama, kentin ekonomik gelişmesini sağlayacak yeni olanakları harekete geçirip yönlendiren, çevre sorunlarını azaltan ve yaşam kalitesini arttıran bir müdahale aracına dönüşmüş olmaktadır. İşlenen yaklaşım, ekonomik gelişmeyle çevresel kalite ve toplumsal gelişme arasındaki dengeleri kurmaya yönelik olmakla beraber vurgu, yerel ekonomik olanakların geliştirilmesi üzerinedir⁴⁴.

Ekonomik ve mekansal gelişmeyi bir bütün olarak ele alan stratejik kent yönetimi, öncelikle hangi yerel ekonomik gelişme stratejileri izleyeceğini ortaya koymaktadır. Yerel bazda yarışmacı bir gelişme modelinin stratejileri her “yerin” üretim yenilik meydana getirme ve yatırım açılarından içerdiği olumlu özelliklerin neler olduğunun ortaya konmasına ve bu özelliklerin ekonomik gelişmede etkinlik sağlama yönünde değerlendirilmesine yönelik olmaktadır⁴⁵.

Esneklik proje düzeyinde daha kolay sağlanabildiği için stratejik kent yönetimine dönük bir planlamada planın bütünü yerine giderek projeler ön plana çıkmaktadır. Ancak genel stratejik yaklaşımların vazgeçilmezliği, çevresel sorunların regülasyonu gibi nedenler projelerin ön plana çıkmasını sınırlamaktadır. Diğer yandan, pazar ekonomisinin önemli bazı güçlüklerle karşılaştığı görülmektedir. Bu

⁴³ R. Warren; “Building Urban Governance: An Agenda for the 1990s”; *Journal of Urban Affairs* 14-314; 1992; pp. 399-422.

⁴⁴ H. Lertner; “Cities in Pursuit of Economic Growth: The Local State as Entrepreneur”; *Political Geography Quarterly* 9-2; 1990; pp. 146-170.

⁴⁵ J.Lovering; “The Local Economy and Local Economic Strategies”; *Polixand Politics* 19-3; 1988; pp. 145-147.

güçlüklerden biri, piyasanın değişen isteklerine, diğer plan hedeflerini zedelemeyen, nasıl cevap verilebileceğidir⁴⁶.

Bugünün stratejik planlama yaklaşımında yerel ekonomik gelişme stratejileri yanında, ekonomik sosyal ve çevresel hedeflerin entegrasyonunun da önem taşıması güçlüklerle dahi bir planlama tablosu ortaya çıkarmakta ve bir yerel beldenin böyle bir tablonun ne ölçüde üstesinden gelebileceği araştırılması gereken önemli bir soru olmaktadır. Temelde stratejik planlamada kentin iç çevresinin güçlü ve zayıf yanlarını ortaya koyma amacıyla yapılan bir analiz çerçevesinde kenti oluşturan çeşitli planlarla, onların gelişmesinde etkili olmuş yaklaşım ve politikalar bir bütün olarak beraber değerlendirilmektedir.

i. Ekonomik ve Politik Yapı

Büyük kentlerin Anadolu’dan çektiği büyük ölçekli ve sürekli göç zamanla kentin ekonomik, sosyal, fiziksel yapısında önemli değişiklik ve sorunlara yol açmıştır. Açık ve gizli işsizlik, gelir dağılımında adaletsizlik, gittikçe kutuplaşan toplumsal yapı ve kentsel kimlik, tarihi ve doğal çevrenin tahribi, kentsel yaşam standartının sürekli düşmesi sorunlar arasında sayılabilir. Bu şekliyle kent, giderek geri kalmış bölgelerin sorunlarının taşınarak açığa çıktığı bir metropol haline gelmiştir. Bu gelişim süreci içinde görülen çelişkilerin en önde geleni, bu yapıda bir metropolün ülke açısından hem büyük bir sorun oluşturması, hem de ulusal olanakların yoğunlaştığı birincil merkez olarak iktisadi anlamda jeo-stratejik bir kaynak niteliği taşıması olmaktadır⁴⁷.

Böyle bir tablo büyük kentlerin küresel ekonomiye entegrasyonu konusunda, toplumsal grupların sergiledikleri yaklaşım ve davranışlar da açıkça ortaya çıkmaktadır. Örneğin İstanbul’un uluslararası bir merkez konumuna getirilmesi yoluyla ekonomik etkinliğinin artırılması konusuna ilgisi olan güçlü, fakat, azınlıkta kalan kesime karşılık, özellikle, çevre konumunda olan çoğunluğun böyle bir konuya ilgisiz kaldığı görülmektedir. Öncelikle amaçları yasadışı yapılaşmalarını meşrulaştırmak ve kentsel hizmetlere ulaşmak olan çevredeki çoğunluk,

⁴⁶ Polat Sökmen; “İstanbul 2020 İçin Stratejik bir Planlama”; *İstanbul 2020 Sempozyumu Bildiriler 17/19 Nisan 1996*; İstanbul: İTÜ Mimarlık Fakültesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü; 1996; s. 27.

⁴⁷ T. Baro; “İstanbul’un Seçimi”; *Birikim* 56; 1993; ss. 3-11.

yerel siyasette en ekonomik kesimleri oluşturmakta ve giderek yerel karar mekanizmasında çoğunluğu ele geçirmiş bulunmaktadır. Bu durumda, kavramsal, mali ve sosyolojik açılardan küresel entegrasyon ve bunun gerektirdiği makro ölçekli yatırım, yönetim yapısı ortaya çıkmış olmaktadır⁴⁸.

Büyük ölçüde plan dışı gelişen böyle bir kentsel gelişme tablosunda, politikacı - planıcı ilişkisi kaçınılmaz olarak krizli bir ilişki olmakta ve kentin gelişmesiyle ilgili yerel karar alma sürecinin yeniden ele alınması gerekmektedir. Burada planlamanın siyasal doğasının bilincine vararak, buna bağlı anlayış ve yaklaşım değişikliğini gerçekleştirememiş bir planlama sistemiyle ilgili ciddi bir mesleki kültür sorunu söz konusudur. Kurumsallaşmış planlama anlayışı planlamayı, hala uygulama araç ve politikalarından yoksun bir karar olma ile sınırlı görmesi, planlama söylemi içinde yeterince yer verilmemiş olan bu sorunu daha da ağırlaştırmaktadır.

ii. Sosyal ve Kültürel Yapı

Türkiye'nin metropollerinin yaşadığı sürecin bütün benzer metropollerde olduğu gibi, giderek artan sorunlarla yüklü bir toplumsal yapıya yol açtığı görülmektedir. Büyük ölçüde yıllar boyu devam eden yoğun göçe bağlı olarak toplumsal yapı giderek parçalanmakta, kendi içine dönük dayanışma dokularından oluşan bir tabakalaşma ve cemaatleşme ortaya çıkmakta, iç içe yaşayan farklı gruplar ve farklı kimlikler kentlilik temelini gittikçe yok etmektedir.

Kırsal nüfusun kente uyumunun büyük bir sorun olarak ortaya çıktığı bu süreçte kültürün kökten değiştiği, yeni simgeler ve yeni kodlar etrafında ortak bir dilin oynandığı, simgesel şiddetin arttığı gözlenmektedir. Kentsel kültürün tümünü kucaklayan bir otoritenin oluşmadığı böylesi bir süreçte, hiç bir şey gerektiği gibi kontrol edilememektedir⁴⁹. Parçalanmış toplumsal yapı içinde farklı grupların, farklı genleşme stratejileri izledikleri, kenti kendilerinin kılma stratejilerine farklı yaklaştıkları görülmektedir. Böyle bir toplumsal ortamda, birlikte yaşama projelerinin nasıl geliştirileceği, küresel

⁴⁸ Sema Köksal; "Küresel Düzlemde Yeni Eğilimler"; *İstanbul Dergisi Sayı:7*; İstanbul: Tarih Vakfı Yayını; 1993; ss. 50-55.

⁴⁹ Doğan Kuban; "İstanbul Kültürünün Belirsizliği"; *İstanbul Dergisi Sayı:3*; İstanbul: Tarih Vakfı Yayını 1992; ss 13-23.

mantıkla yerel kültürün nasıl kaynaştırılacağı temel bir sorun olmaktadır⁵⁰.

iii. Yerel Kapasitenin Güçlü ve Zayıf Yanları

Stratejik bir planlamaya geçmek açısından büyük kentlerin gelişmesini belirleyen özelliklere bağlı yerel kapasitenin güçlü ve zayıf yönleri ise şöyle özetlenebilir. Örneğin İstanbul'un güçlü yanı, Türkiye gibi dinamik ve gelişen bir ülkenin çeşitli alanlardaki olanaklarının büyük bir kısmının toplandığı bir metropol olmasıdır. Zengin tarihi geçmişi ve avantajlı coğrafi konumu kentin güçlü yönleri arasında sayılabilir. Buna karşılık İstanbul'un içinde yer aldığı sosyal sistemin hemen bütün boyutlarından gelen çeşitli sınırlamalar, onun zayıf yönlerini oluşturmaktadır. Bunlar arasında, yerel yetki ve kaynak kullanımını sınırlayan geleneksel merkezi yönetim vesayeti uygulamayan popülist politikalar, etkinlik anlayışına dayalı bir yönetim kültürünün gelişmemiş olması, toplumsal yapıdaki parçalanmışlık ve buna bağlı olarak kentsel kimlikte yaşanan erozyon, bugünün dış dünya süreçlerini algılayıp değerlendirmede ve bu süreçlerin gerektirdiği kentsel yönetim yaklaşımlarına geçmede yerel siyasetçilerin ve planlama kültürünün sergilediği yetersizlik, öncelikle sayılabilir.

İyileştirmeler yoluyla kapasitenin zayıf yönlerinin güçlendirilmesinde, bugünkü yapıların sunduğu eylem alanları içinde aktörlerin göstereceği etkinliğin önemli bir belirleyici olacağı açıktır. Ayrıca dış etkenlere bağlı olarak ortaya çıkacak olanakların ve zorlamaların da, sosyal sistemden gelen zayıf yanların aşılmasında veya güçlendirilmesinde çeşitli fırsatlar yaratarak etkili olması beklenebilir.

Kentsel gelişmenin yönlendirilmesine stratejik anlamda bir yaklaşım farklı bir planlama sistematiğini ve planlamanın sosyal sistemle ilişkilerine farklı bir yaklaşımı gerektirdiğinden, onunla eklemlenecek taktik ve eylem planlarının yaklaşımlarını da belirlemiş olmakta ve bunların stratejik planlama ile tutarlı bir anlayışı içinde geliştirilmelerini zorunlu kılmaktadır. Stratejik bir planlamaya geçebilme açısından örneğin İstanbul'un yerel kapasitesini saptamaya dönük olarak yapılan kaba bir analiz, bir gelişen ülke metropolünün iç

⁵⁰ Asu Aksoy-Kevin Robbins; "İstanbul'da Dinlenme Zamanı"; *İstanbul Dergisi Sayı:7*; İstanbul: Tarih Vakfı Yayını; 1993; ss 56-61.

çevresinin gelişmiş merkez ülke kentlerinde görülenden farklı özellikler içerdiğini ve bu farkın genelde yerel kapasitenin zayıf yanlarını artırdığını göstermektedir. İstanbul'un gelişmesi açısından, onun gelişen bir ülke içinde yer almasına bağlı en önemli özellik, hem ülke ve hem de kent ölçeğindeki eşitsiz yapılar ve buna bağlı kutuplaşma olmaktadır. Ülke ölçeğindeki kutuplaşma, fakir bölgelerden İstanbul ve çevresine yönelik sürekli bir göçe yol açarken, büyük ölçüde bu göçe bağlı olarak kent ölçeğinde de bir merkez çevre kutuplaşması ortaya çıkmaktadır.

II. ÇÖZÜM ÖNERİLERİ

Türkiye'deki kentleşme "kalkınma" temeline oturmuş "sağlıklı bir kentleşme" olmamıştır. Böyle bir kentleşmenin gittikçe büyüyen problemleri bugün çok ciddi boyutlara ulaşmış, kentlerimizin geleceğini de tehdit eder duruma gelmiştir. Sorunlara politikalar geliştirirken Türkiye'deki kentleşme hareketini "kalkınma" kavramı hedef ve politikalarıyla beraber düşünmek gerekmektedir. Yalnız, bu durum uygulamalarda eksik kalmıştır. 2000'ler Türkiye'si "kentleşmemiş" ve "kentleşmemiş" bir toplumun sıkıntılarını yaşamıştır.

Direkt kentleşmeye ve kentlileşmeye yönelik politikalar, yanlış kentleşmenin meydana getirdiği sosyo-ekonomik ve kültürel sorunlar dikkate alınarak yapılabilir. Bu sorunların çözümünde iki türlü yaklaşım takip edilebilir.

Birinci yaklaşıma göre, problemler bir bütün olarak ele alınmalı ve ona göre çözümler oluşturulmalıdır. İkinci yaklaşıma göre ise, problemler tek tek ele alınıp aşamalı çözümler araştırılmalıdır.

Bu yaklaşımlardan hangisi takip edilirse edilsin yapılacak şey ülke çapında bir kentleşme ve kentlileşme politikasının takip edilebilmesinin yanında, yönlendirme ve denetimin belli bir merkezi otoriteye verilmesi olmalıdır. Bu yaklaşım tarzında görevli kurum daha rasyonel kentçilik politikalarının temellere oturtulmasına yardımcı olacaktır.

Türkiye'de yanlış kentleşmenin neden olduğu problemleri halledilebilir için şu ana başlıklar altında belirtilerin alınması gereklidir.

Ekonomik tedbirler; İşsizlik, sektör dengesizlikleri bölgesel dengesizlikler, altyapı sorunları ile ilgili tedbirler.

Fiziki yerleşme ve imar planlaması ile ilgili tedbirler; Konut, gecekondular, kent planlaması, mekan anlayışı ile ilgili tedbirler.

Sosyo-kültürel yapı ile ilgili tedbirler; Kentlileşme zihniyeti ailenin güçlendirilmesi, kültürel çatışmayla ilgili tedbirler.

Yönetime yönelik tedbirler; Etkin bir kent yönetimi için alınabilecek tedbirler

Genel politikalarla birlikte düşünüldüğünde bu tedbirler istenilen sonuçları verecek ayrıntıya sahip olmaktadır.

Bilindiği gibi Türkiye II. Dünya Savaşı'ndan sonra hızlı bir kentleşme süreci yaşamış ve bu süreç plansız ve düzensiz olarak gelişmiştir. Kentleşme hızının artmasına paralel olarak, merkezi idareden yerel yönetimlere yetki aktarılması gerekirken, böyle bir oluşum olmamış, merkezi idarenin güçlendirilmesi yönünde politikalar izlenmiştir. Dolayısıyla bugünkü sorunların temelinde bu yerel yönetimlerin güçlendirilmemesi yatmaktadır. Devletin ideolojik yapısı ve merkezileşme eğilimi bu sorunun temel faktörü olarak görülmektedir.

A. Ekonomik Sorunlara Yönelik Tedbirler

Kentlerde ekonomik sorunların başında kırdan-kente göçün oluşturduğu "işsizlik" gelmektedir. Kırdan kente gelen bu insanların temel özellikleri vasıf düzeylerinin ve eğitim düzeylerinin düşük olmasıdır. Aslında kentlerdeki ekonomik sorunların temelinde göç yatmaktadır.

İşgücünün ekonomik ve sosyal sebeplerle kırsal alandan itildiği ve kentlere doğru çekildiği bilinen bir gerçektir. Kır-kent gelir farklılıklarının kır aleyhine bozulması, kentlerdeki nüfusun fazlalığı, kırsal alanda artan nüfus ile işlenebilir arazinin azalması, nüfusun kentlere doğru kaymasına sebep olmuş ve kentlerde istihdam sorunları meydana gelmiştir.

Mevcut olan göçün önlenmesi için, kırsal kesimde üretken istihdam alanlarının oluşturulması, bölgesel farklılıkların azaltılması için politikaların oluşturulması, gereklidir. Bunun başında sanayinin göçün yoğunlaştığı bölgelere yapılması hem göçü hem de işsizliği azaltacaktır.

Özellikle gelişmekte olan yörelerde ve kırsal alanlarda bölgenin doğal kaynaklarına ve şartlarına uygun ev ve el sanatlarının geliştirilmesine özen gösterilmelidir. Buralarda üretilen malların kolayca pazarlanması için imkanlar oluşturulmalıdır.

İşsizlerin vasıf düzeylerinin yükseltilmesi için meslek edindirme kurslarının düzenlenmesi gerekli şarttır. İşsizliği önlemek için istihdam olanaklarının oluşturulması devletin asli görevidir. Bütün bunların yanında geri kalmış bölgelerin kalkındırılması için bölgesel projelerin bir an önce hayatiyete geçirilmesi gereklidir. Kentlerin sahip olduğu imkanların kırsal alana da götürülmesi lazımdır.

B. Fiziki Yerleşme ve Kent Planlaması İle İlgili Tedbirler

Gelişmiş ülkelerde sanayileşmenin sorunlu “kent blokları”na dönüşen kentleşme şeklinin gündeme koyduğu ekolojik problemler, kentleşmenin yaşandığı Türkiye’de bir başka biçimde kendini göstermektedir ki, buna çevrenin tahribi, fiziki plansızlık ve yerleşme düzensizliği demek yanlış olmayacaktır. Bu gelişmeler temelde kent toplum düzenini bozmaktadır. Kentleşmenin, “nazım planlar” gereğince yapılmaması, sanayinin belli bir yerleşme politikasında mahrum bulunması, imar ve inşaa işlerinin keyfiliğe bırakılmış olması kontrol mekanizmasının ise işleyememesi Türkiye kentlerinde bilinen çevre bozulmasına yol açmıştır. Türkiye’de kentleşmenin fiziki yönden üç önemli özelliği bulunmaktadır. Bunları şu şekilde ifade edebiliriz.

- Türkiye’deki kentleşmenin sanayiye bağlı kentleşmeye dayanmaması,
- Çevre tahribi ve fiziki plansızlıkla malul bir kentleşme şekli olduğunu,
- Gecekondu yerleşmenin beraberinde kır, kültürünü de kentlere getirdiğini belirtmesi veya ima etmesi açısından faydalı bir “tahlil kavramı” hüviyeti taşımaktadır. Bu konuyla ilgili olarak konut, gecekondu ve mekan anlayışı başlıkları altında alınması gereken tedbirleri özetlemeye çalışalım.

1. Konut Sorunuyla İlgili Alınması Gereken Tedbirler

Kişisel barınma ihtiyaçlarını karşılayan konut, toplum hayatının ekonomik ve sosyal bakımdan en önemli unsurlarından biridir. Hızlı kentleşme hareketlerine bağlı olarak kentlerin şekillenmesinde konut yapımı etkili faktördür.

Konutun pahalı bir mal oluşu ve sosyal yönü az gelirli ailelerin bu konuda devletin desteğine ihtiyaç duymalarına yol açmaktadır. Bunun yanında konut pazarı da devletin müdahalesi olmadan işlememektedir. Konut sorununa ilişkin çözümleri şöyle özetleyebiliriz;

- Konut sorununun çözümüne ilişkin devlet politikalarının oluşturulması
- Kırsal göçün dengelenmesi
- Mevcut konut stokunun iyileştirilmesi
- Yeni kentlerin ve yerleşim bölgelerinin oluşturulması
- Toplu konut projelerinin (ucuz şekilde) hayatiyete geçirilmesi
- Merkezi hükümetin konut projeleriyle özellikle gecekondu önleme bölgeleri oluşturarak konut üretimine önem vermesi gereklidir.
- Konut üretiminde kültürel değerleri dikkate alan projelerin oluşturulması
- Konut yapımında iklim ve sosyal yaşama biçiminde dikkate alınması lazımdır.

Yukarıda saydığımız ilkelerin başarıya ulaşması, merkezi hükümetle yerel yönetimlerin koordineli çalışmasına bağlıdır. Bu birlikteliğin gerçekleşmesi aslında kent sorunlarının da hafifletilmesini getirecektir.

2. Gecekondu Sorunu İle İlgili Alınması Gereken Tedbirler

Gecekondularla ilgili meselelerin uzun veya kısa süreli tedbirlerle çözülmesi “gecekondu politikasını” oluşturur. Gecekondu ile ilgili

meseleler ekonomik, sosyal, kent bilim ve kültürle ilgili meselelerdir⁵¹. Ekonomik meseleler, gecekonduda yaşayanların çalışma ve iş edinmeleriyle ilgilidir.

Sosyal meseleler, gecekonduda da yaşayanların kent toplumuna uyum sağlayabilmek için sosyal değerlerde meydana gelen değişimlere uyuma zorunluluğunun ortaya çıkardığı meselelerdir. Kentleşme meseleleri ise, daha çok gecekondunun yapıldığı arazinin mülkiyeti, plansız gelişim, çarpık yapılaşma ve kamu hizmetlerinden yararlanmalarından doğan meselelerdir. Kültür meseleleri ise, kent dışı yerleşme alanlarından kente göç eden ve gecekonduya yerleşen kimselerin kent kültürüne uyum sağlama çabalarından doğan meselelerdir.

Gecekonduda sorununa getirilecek tedbirler ortaya konurken bütün bu meseleler dikkate alınmalıdır. Bu tedbirleri genel tedbirler ve yeniden gecekonduda yapılmasını önleyici tedbirler olarak iki ana başlık altında toplayabiliriz.

a) Genel Tedbirler

Gecekonduların en bariz özelliği arazi bakımından hukuka aykırı olmasıdır. Öyleyse ilk tedbir bu hukuka aykırılığın düzeltilmesidir. İyileştirilmesi gereken alanlardaki gecekondular, mülkiyet meselesi ve toplum yararı gibi ilkeler göz önünde tutularak iyileştirilmelidir.

Eğer tasfiye yapılacaksa buralarda yaşayan nüfusun ikamet edecekleri alanlar tespit edildikten sonra yapılmalıdır. Buradaki en iyi çözüm alt yapısı hazır arsa üretip, bu ihtiyaç sahiplerine verilerek kendi evlerini kendilerinin yapması yolunun açılmasıdır.

Gecekondularda oturan vatandaşların kendi gecekondularını ıslah etmelerini sağlamak üzere onlara, ıslah ve tamirat konusunda yardım etmek gereklidir.

Bu konuda "Denetimli Gecekonduda" kavramından bahsetmek yerinde olacaktır. "Denetimli Gecekonduda"; belediyelerin gösterecekleri toprak parçası üzerinde, kırdan kente göç eden yoksul ailelerin, kamu yönetimlerinde görevlendirilecek teknik elemanların yardımıyla evlerini

yapmalarınıdır. Bu tür bir uygulama iki yönden fayda sağlayacaktır. Birincisi dar gelirli yoksul vatandaşların konut edinmeleri sağlanacak, ikincisi ise devletin yasakladığı halde önleyemediği, mahkeme kararlarına rağmen yıkamadığı gecekonduların yapımı yüzünden saygınlığının zedelenmesine imkan verilmemiş olacaktır. Günümüzdeki "Gecekonduda Önleme Bölgeleri" uygulaması bu fikrin bir başkayansımasıdır.

b) Yeniden Gecekonduda Yapılmasını Önleyici Tedbirler

Sanayileşme, nüfus artışı, kırdan kente göç, gecekonduda bunlar aralarında sebep sonuç ilişkisi olan kavramlardır. Sanayileşme, kırdan kente göç kentlerde yaşayanların sayısını arttırırken konut sıkıntısı gecekondulaşmayı getirmiştir. Herşeyden önce bir sosyal hadiseye sebebiyet veren etkenlerin çok iyi anlaşılması ve tedbirlerin bunlara yönelmesi gereklidir. Gecekonduda sorununda da aynı şey geçerlidir. Sorunun temelinde kırdan kente göç vardır. Göçün temelinde de tarım kesimindeki ekonomik dengesizlikler mevcuttur. Artık anlaşılmıştır ki gecekonduda sorunu sadece kentleşme politikaları ile aşamaz, ekonomik ve sosyal politikalarla desteklenmesi gereklidir.

Herşeyden önce tarım kesiminde verimliliği arttıracak, çiftçiyi topraklandıracak dolayısıyla bu kesimde geliri arttıracak ekonomik, sosyal ve siyasi tedbirlerle göçün durdurulması gecekonduda sorununda temelde çözecektir.

3. Mekan Anlayışımız ve Fiziki Planlama İçin Genel Öneriler

Temelde her ideoloji veya her inanç sistemi kendi mekanını meydana getirir. Batı Avrupa Ortaçağ kültürüyle Gotik mimarının en güzel örneklerini oluşturmuşlardır. Rusya'da sosyalist devrimin getirdiği büyük yapılar ve geniş ana caddeler merkezi planlamanın hakimiyeti olarak ortaya çıkmaktadır. Aynı şekilde liberal düşünce ve ticaret ve bu düşüncenin ürünleri olan gökdelenler ortaya çıkmaktadır. Örneğin New York liberal düşüncenin mekana yansımasının ortaya çıkardığı bir kenttir. Gökdelenler artık dünya ticaret merkezleri durumuna gelmektedir. Demek ki her ideoloji, mekan anlayışında kendini gösteriyor. İşte Türkiye'nin en önemli sorunu mekan anlayışında hangi ideolojiyi savunduğudur. Bu belirsizlik kentlerin planlamasına da yansımakta ve sorunlar kendini göstermektedir. İnsanı

⁵¹ Eyüp İşbir, *age*, s.71.

şekillendiren temel olarak sahip olduğu inancıdır. Bu inanç uygulamada ideolojilere, kentçilik anlayışında mekanlara yansır. Bizim en büyük açmazımız kendi sahip olduğumuz değerlere ve kültürümüze hep şüpheyile yaklaşmamız hep araya mesafeler koymamızdır.

Bugün bizim insanlarımıza çok katlı apartmanlarda oturmak sıkıcı gelmektedir. Çünkü bu çok katlı beton bloklar, komşuluğu öldürmekte dayanışmayı ve en önemlisi mahalle kavramını yok etmektedir. Bizim kültürümüz, içimize sinmiş değerlerimiz apartmanlara karşı tepki uyandırmaktadır. Oysaki bizim kültürümüzde tek katlı bahçeli mekanların ve çevreyle topografya uyumlu mekanların varlığı söz konusudur. Çağdaşlaşmak yüksek katlı bloklarda yaşamak değildir ve kentlerin sembolleri de bunlar değildir. Bu bizim en önemli sorunumuzdur. Dolayısıyla sürdürülebilir çözümler kendi öz değerlerimizde vardır.

“Ev mekan, insan ölçeğinde bir ürün ve bir çevre unsurudur. İnsan ölçeğinde olmayan apartmanların aileler arasında tekdüze fiziki mesafeler koyması, insanların kollektif davranışlarını geliştirmek yerine insanlar arası gayri insani mükellefiyetlerin ve ilişki şekillerinin oluşmasına yol açmıştır. Mahalle ile apartman birbirine zıt iki yerleşim biçimidir. Mahalle kollektif davranışın, gönüllü katılım ve sorumluluk duygusuyla oluşan ürünü iken; apartman, teknokratik despotizmin ürünü ve spekülâtif kararlara hizmet eden bir alet durumundadır⁵².

Fiziki planlama yapılırken ulusal bir mekan anlayışını benimsemek alınması gereken ilk tedbirdir. Bunun yanında şu iki ana esaslara göre kent planlamalarının yapılması faydalı olacaktır. Bunlar;

- Artan nüfus ve yeni faaliyetler için yeni yerleşme alanları oluşturmak,
- Mevcut kültür değerine sahip konut ve yapı stokunun korunmasını sağlamaktır.

Bu iki esasın yanında planlama yapılırken işin insani boyutunun da gözardı edilmemesi kentlerimizi daha yaşanır hale getirecektir. Bu iki hususun başarılması tarihe ve gerçeğe saygı ile yaklaşmakla,

⁵² Turgut Cansever, “Habitat II Konferansı ve Türkiye’nin Yerleşim Sorunları”, *Şehir ve Mimari*, İz Yayıncılık, İstanbul 1996.

taklitçiliklerin, spekülâtif etkilerin bertaraf edilmesi ile mümkün olacaktır.

4. Sosyo-Kültürel Yapı İle İlgili Tedbirler

Kentleşme sürecinde, kentle bütünleşme ve kente uyumun sağlanmadığı dönemlerde uyumsuz kesimlerin sosyal patlamalara yol açması yada sebep olması beklenmektedir. Ama ülkemizde kente uyumsuzluk (kentleşememe) sosyal patlamalara şimdilik yol açmamaktadır. Zaten çözülmüş bir toplum toplum değildir. Topluları birbirine bağlayan ve sosyal olaylara ve değişimlere karşı onları tutan bağlar gereklidir. Geçiş süreçlerinde de bu bağlar tampon mekanizma olarak iş görürler. Dolayısıyla bu mekanizmalardan insanların kente uyumlarının sağlanması noktasında faydalanılabilir.

Aslında kentlerdeki uyumsuzluk yabancılaşma, sadece kentli değerlerin benimsenememesinden kaynaklanan bir faktöre bağlanamaz. Buradaki asıl faktör devletin, halktan uzak olarak tanımladığı kentsel değerler ve benimsediği kentleşme zihniyeti karşısında insanların dışlanmışlığıdır. Şu bilinmelidir ki bütün dünyada da geçerli kentsel değerler yoktur. Farklı ideolojiler ve inanç sistemleri kentleri şekillendirir. Dolayısıyla Doğu ve Batı kentlerinin birbirlerinden farklı olması zaten beklenmelidir.

Yerleşme sorunları açıklanırken, kentlerin hep fiziki ve demografik yönleri öne çıkarılmakta, toplumun sahip olduğu kültürel kimlik ve sosyal değerler hep ikinci plana itilmektedir. Oysa kentleri şekillendiren onlara ruh kazandıran ikinci plana itilen değerler. Nitekim kentleri hep fiziki ve demografik bir yapı içinde ele alan batı’da, kişilerin kente uyumsuzluğu bizden daha fazladır. Batı, kentlerde sorunlar meydana çıkarmıştır. Bizim kent-insan ilişkisinde en büyük avantajımız sahip olduğumuz değerlerimizdir. Dolayısıyla, sosyo-kültürel yapıdaki sorunları özellikle kente uyumsuzluk, mevcut değerlerimizin ön plana çıkarılması ile önlenecektir. Bu temel ilkedden yola çıkarak, gecekonduyu, aileyi ve marjinal sektörü geçiş sürecinde kente uyumun yumuşatılması için tampon mekanizmalar olarak kullanabiliriz.

Eğer gecekonduyu, kentlerde konut sorununu belli ölçüde azaltabiliyorsa, aile, kentlerde uyumsuzluk sonucu sosyal patlamaları engelleyebiliyorsa, marjinal sektör kentlerde işsizliğe belli ölçüde çare

olabiliyorsa bu mekanizmaları toptan reddetmekten kaçınmalıdır. Bu çözüm mekanizmalarını, merkezi hükümetin dışladığı hiçbir çözümde söz hakkı tanımadığı, küçümsediği halk üretmiştir. Dolayısıyla, halkın ürettiği bu çözüm mekanizmalarını iyileştirmeliyiz.

c. Yönetim Sorununa Yönelik Çözüm Önerileri

Büyük metropol alanlara ilişkin yeni bir mülki teşkilatlanmaya gidilmesi, 5442 sayılı İl İdaresi Kanununda verilen görev ve yetkiler saklı kalmak üzere, valiye yeterli yetki ve görevlerin verilmesi, vali emrinde denetleme kurulunun oluşturulması ve mevcut mevzuattaki sakıncaların giderilmesi için özel bir kanun çıkarılmalıdır.

İl İdaresi Kanunundaki genel hükümler dışında, farklı hizmetleri yürüten il ve bölge kuruluşları arasında il seviyesinde koordinasyonu sağlayacak bir makam, organ veya zemin belirtilmemiş olması hizmetlerde aksaklıklara, karışıklıklara ve israfa sebep olmaktadır. Bu kuruluşların amirlerinin valiye karşı sorumlu olduklarını da belirtecek şekilde, koordinasyon yetkisinin valiye verilmesi için gerekli kanuni düzenlemeye gidilmelidir.

DPT ile işbirliği yaparak kuruluşlar arasında bu konuda koordinasyonu sağlayacak, planları hazırlayacak bir kuruluş oluşturulması için mevzuatta düzenleme yapılmalıdır.

Metropollerin asayiş bakımından ayrılarak yeni aktif yönetim yapılarıyla desteklenmelidir. Örneğin İstanbul Anadolu ve Rumeli yakası şeklinde iki kısma ayrılarak buralardan sorumlu emniyet müdür yardımcılarını atanmalı. Bunlar kendi sorumluluk bölgelerinde her türlü iş ve işlemlerden sorumlu tutulmalı. Emniyet Müdürü ise koordineyi sağlamalıdır.

Belli bir nüfusu aşmış metropollerde birden fazla Büyükşehir belediyesi kurulması desteklenmeli. Örneğin İstanbul ilinde yeniden yapılacak mülki taksimat paralelinde en az iki ayrı büyükşehir belediyesi oluşturulabilir

Hangi belediye, hizmeti hangi düzeyde daha etkin gerçekleştirecekse, o belediyeye görev olarak verilmesi, ayrıca gerektiğinde büyükşehir belediyesinin alt belediye yerine geçerek hizmeti ifa edebilmesi sağlanmalıdır.

Büyükşehir belediyesince alt belediyelere yapılacak mali yardımların proje belirtilerek bütçede yer alması, ihtilaf halinde valinin hakem olarak bütçe tasdiki sırasında re'sen düzeltme yaparak gerekli yardımı koyması için düzenlemeler yapılmalıdır.

Büyük kentlerden toplanan vergilerden bu illerin daha fazla pay alması sağlanmalıdır.

Motorlu taşıt vergisinde yapılacak artırım gelir olarak belediyeye bırakılmalıdır.

2464 sayılı Belediye Gelirleri Kanunundaki harç ve vergi miktarları güncel hale getirilmelidir. Belediye Meclislerine vergi ve harç tarifelerini düzenleme ve gerektiğinde ekonomik şartlara göre artırma görev ve yetkisi verilmelidir.

Mevzuata aykırı uygulamaların zamanında önlenmesi için bu kararları ve uygulamaları, yeni bir karar veya idari yargı kararı verilmeye kadar valiye durdurma yetkisi verilmesini; yapılmayan mahalli müşterek hizmetleri gerektiğinde başka kurum veya kuruluşlara yaptırmak için imkan tanınmasını ve büyükşehir belediyesi tarafından kabul edilen imar planları veya değişikliklerinin valinin veya Bayındırlık ve İskan Bakanlığının tasdiki ile kesinleşmesini sağlayacak şekilde kanuni düzenlemeler yapılmalıdır.

Büyük kentlerin coğrafya olarak yeniden tanımlanması gereklidir. Örneğin İstanbul doğuda Gebze, batıda Çorlu arasında kalan coğrafya parçasını içermektedir. Bu büyük İstanbul için bir düzenleme yapmak gerekmektedir.

Büyükşehirlerin sorunları yine bu kentlerde yaşayanların karar vereceği bir mekanizma içinde çözümlenebilir. Başka bir deyişle halkın demokratik tercihlerinden korkmamak gerekir. Nasıl ki, Türkiye'nin sorunlarına demokrasi içinde çözüm arıyorsak, Büyükşehirler için de böyle düşünülmelidir. Merkezi idareyi bu kentlerde devreye sokarak çözümler bulunamaz. Ancak mevcut Büyükşehir sistemi ile sorunların çözülemediği yaşanarak öğrenilmiş bulunmaktadır. Bunun başlıca nedeni Büyükşehir sisteminin yeteri kadar demokratik olmayışıdır. Büyükşehir yönetimi organlarının oluşumu ve yetkileri demokratik ilkelere ters düşmektedir.

SONUÇ

Günümüzde kentleri şekillendiren hakim düşünce Batı düşüncesidir. Fakat batı düşüncesi bazı hastalıkların sorumlusudur. Bu sonuç kentlerine de yansımakta ve kentleri sorunlar yumağı haline getirmektedir. Bugün Müslüman dünyası ve Türkiye’de ilerlemek için kendi değerlerini reddederek Batı düşüncesini seçtiklerinden Batıya özgü bu hastalıklara tutulmuşlardır. Peki bu hastalıklar nelerdir?

İlk sorun, her düşüncenin beraberinde taşıdığı yorum ve uygulamaların durumudur. Bugün Batı kentlerinde özgürlüğün nasıl ahlaksızlığa, özel girişimin hileli bir sömürgeciliğe dönüştüğünü, kitlelere nasıl toplumsal çıkarlar adına baskı yapıldığını zulmün nasıl barış adına ölümsüzleştirildiğini görmek mümkündür.

İkinci sorun, yaygınlığın ve bütünlüğün yıkılışıdır. Bizim sahip olduğumuz bilimsel kültürümüz bütünü bütün olarak ele alır ve inceler. Fakat batı düşüncesi bütünü departmanlara ayırır ve bürokratik departmanlar içinde kaybolup gidilir. Örneğin; Gecekondu sorunu bir bütündür ve sorun çözülürken bütün olarak ele almak lazımdır. Ancak bu sorunu incelemek için “Gecekondu Yerleşiminin Yönetimi” ve “Ticari Yerleşim Departmanı” gibi departmanlara ayırmak sonuçsuzluk üretir.

Üçüncü sorun, insanın tabiat üzerindeki bencil isteklerinden kaynaklanır. Bugün teknolojik kültürümüz tabiata galip gelmekle gurur duyar. Bu doğayı mahvetmekle kalmayıp insanın çevresini ahlaklaştıran ve ekolojik bir hissizliği beraberinde getirmiştir. Aslında yeteneğimizi kentleri daha güzel yaşanılır ortamlar olmaları için harcamalıyız.

Son sorun, kentlerin estetiğinin anlamdan ve ruhtan yoksun oluşudur⁵³. Bütün bu hastalıklar bugün kent sorunlarının ve kente uyumsuzluğun temelini oluşturmaktadır.

Çevre, birbirleriyle ilişkili ortak sınırı olan iki merkezli saha olarak görülebilir. Dış saha doğal çevreyi temsil eder. İçsel saha ise insan yapısı çevreyi kapsar. Bu insanın çevresini direkt olarak yönlendirmesinin ve değiştirmesinin sonucudur. İnsan yerleşimi bunun en temel örneğidir. En geniş manada kent; medeniyetin daha büyük dünya içinde kendi

dünyasını kurmasının bir ifadesidir. Tarihsel olarak kent; kurumları, yapısı ve mimarisiyle ve yaşayan halkının değer yargılarını yansıtır. Fiziksel olarak kent; üyelerinin yaşama tarzlarını koruyup şekillendiren toplumun içsel dinamiklerle, dışsal kuvvetlerin arasındaki dengeyi ifade eder. Kısaca kent insan yerleşimine bir ortam kazandırırken, aynı zamanda toplumun hedeflerini yansıtan kompleks bir mozayığı oluşturur.

Bu açıklamaya göre ideal şehir; Kanun, adalet, yaşam ve enerji, ekolojik harmoni, bilgi, şefkat, estetik ve güzelliğin, uyumun kenti olmalıdır. Böylece kent ve insan uyumu gerçekleşir. Kentlerimizi bu ilkelere göre şekillendirmek yaşanabilir bir ortam için birinci şarttır. Bu ideal kente ulaşmak ve bizim değerlerimizde yaşayan ilim kentini tekrar ayağa kaldırmak şarttır. Bunun için şu adımları atmak gereklidir.

- Kentleri yeniden inşa ederken, toplumun sosyal ahlakını açıklayarak ve dikkate alarak kurumları onun çevresinde inşa etmek lazımdır. Bizim en temel göstergemiz kardeşlik bilincimizdir. Bu bilinci hayatiyete geçirmek kentlerimizde yaşanan birçok sosyal soruna ilaç olacaktır. Zaten toplum bunu aralarında işletmektedir. Burada en büyük görev sivil toplum kuruluşlarını yok sayan zihniyete düşmektedir. Artık bu zihniyet toplumuyla barışmalıdır. Kardeşliğin pekişmesi ve sosyal ahlakın gelişmesi için sivil toplum kuruluşlarına destek vermelidir.
- Kenti bir sosyal laboratuvar, mimarlık stüdyosu, filozof kitaplığı ve iş adam pazarı olarak bir araya toplamak için eğitimin yaygınlaştırılması lazımdır. Teoriyle-pratik eğitim hayatında birleştirilmelidir. Böylece kent-insan ilişkisi uyumlu hale gelecektir. Her branşta eğitim görenler çevrelerine faydalı olmak ve aksaklıkları, düzeltmek için var oldukları bilincine varmalıdırlar. Gerçekte kent, bilginin kopmaz bir parçası ve aracı olacaktır.
- Çevre bilincindeki kararlılık.
- İmajlar, hatıralar; Doğal yapısı ve zenginliği ile kent toplumun anladığı şekliyle yaşama sanatını arttıracak şekilde kullanılmalıdır. Toplumun sahip olduğu değer ve imaj kentlere yansıtılmalıdır. Bunun için milli bir mimari benimsenmelidir.

⁵³ Gülzar Haydar, *Şehirlerin Ruhü*, İnsan Yayınları, İstanbul 1991, ss.9-12.

- Devletin yerel yönetimlere yetki aktarmasını bir an önce yapması lazımdır. Devletin her şeyi merkezden hallederim politikasını terk etmesi lazımdır. Devlet sadece organizatör olmalıdır.
- Yerel yönetimler ise mahalle bilincini hayatiyete geçirecek önlemler almalıdır. İmar planlarını toplumun sahip olduğu değerleri göz önüne alarak yapmalıdır. Kentteki sosyal ve kültürel faaliyetleri gecekondulara kadar yaymalıdır. Böylece oradaki insanların kentle daha çabuk uyumu sağlanmış olacaktır..
- Ayrıca, toplumsal sorunların çözümünde dernek, vakıf, özel sektör gibi sivil aktörlerin yer alması sağlanmalıdır. Bu amaçla yerel yönetimlerle sivil örgütler işbirliği içine girmelidirler.
- Aile bağını güçlendirici önlemler muhakkak alınmalıdır. Kent yerleşim yerleri tartışılırken kentlerin sahip olduğu kültür ve sanat değerleriyle bağı muhakkak kurulmalıdır.
- Günümüzde, hızlı kentleşme neticesinde göçle gelen insanların kentlere uyumları aşamasında sivil toplum örgütleri toparlayıcı roller üstlenmektedir. Dolayısıyla bireylerin yanlış davranışlar içine girmelerini engellemektedir.
- Son olarak, bir kentin ilim kenti, yaşanabilir kent olabilmesi ve kentleşme sorunlarının oluşmaması için aydınların toplumun değer yargılarıyla ters düşmemesi ve çevresine değer verdiği bir yer alması gereklidir.

Bütün bu adımlar, ideal bir ilim kenti için, kent-insan arasındaki uyumsuzluğun ortadan kalkması için atılması gereken adımlardır. Bu tedbirler ve politikalar sayesinde kent-insan ilişkileri dahilinde, insanların kentlere daha rahat bir şekilde uyum sağlayabilecekleri kanaatindeyiz. Çünkü, kentsiz bir toplum gelişemez bu sebepten dolayı modernizmin kentlerimizde yaptığı tahribatın sebebi olan sanat ve ahlaki, dolayısıyla toplumu gözardı eden yaklaşımı aşmamız gerekmektedir. Böylece insanlarımızı yaşanabilir kentler meydana getirebiliriz.

KAYNAKLAR

- A.Nuri Ökten, **İkili Kültürel Yapıda Kültür Bütünleşmesine Bir Yerel Yönetim Öyküsü**, e.d. Korel Göymen, Ankara 1983.
- Asu Aksoy-Kevin Robbins; "İstanbul'da Dinlenme Zamanı"; **İstanbul Dergisi Sayı:7**; İstanbul: Tarih Vakfı Yayını; 1993; ss 56-61.
- Asuman Çezik, **Kentleşme Yerleşme Sektör Raporu**, DPT SPD Yayını Ankara, Kasım 1982.
- Atilla Baransel, **Çağdaş Yönetim Düşüncesinin Evrimi**, 1. Cilt, İstanbul 1979.
- Barlas Tolun, **Büyük Kent Sorunlarına Toplu Bakış**, AİTİA Yayını, Ankara 1977.
- C.Orhan Tütengil: **Kırsal Türkiye'nin Yapısı ve Sorunları**, Gerçek Yayınevi, 100 Soruda Dizisi, İstanbul 1985.
- CHP Araştırma Bürosu, **Kentlere Akın ve Mesken Davası**, Ankara 1959.
- Doğan Ergün: **100 Soruda Sosyoloji El Kitabı**; (4.Bsk), Gerçek Yayınevi, İstanbul 1984.
- Doğu Ergil, **Türkiye'de Terör ve Şiddet**, Turhan Yayınevi, Ankara 1980, s.108.
- Doğan Kuban; "İstanbul Kültürünün Belirsizliği"; **İstanbul Dergisi Sayı:3**; İstanbul: Tarih Vakfı Yayını 1992; ss 13-23.
- DPT, **Milli Kültür Özel İhtisas Komisyonu Raporu**, V. Beş Yıllık Kalkınma Planı Hazırlık Çalışması, DPT yay., Ankara 1983.
- Ekrem Pakdemirli, **Ekonomimizin Sayısal Görünümü 1923'ten Günümüze**, Milliyet Yayınları, İstanbul 1995.
- Erol Tümentekin, **Türkiye'de Kentleşme ve Kentsel Fonksiyonları**, İ.Ü. Edebiyat Fak. Mat., İstanbul 1973.
- Esin Örcü; **Sosyal Refah Devletinde Bir Sosyal Kamu Hizmeti Konut**; İstanbul: İ.Ü.H.F. Yayını No:288; 1972.
- Eyüp G. İşbir, **Kentleşme Metropolitan Alan ve Yönetimi**, AİTİA yayını, Ankara 1982.
- Eyüp, G. İşbir, **Şehirleşme ve Meseleleri**, Ocak Yayınları, Ankara 1986.
- G. Kemal Kartal, **Kentleşme ve İnsan**, TODAİE Yayını No: 175, Ankara 1978.
- Gülzar Haydar, **Şehirlerin Ruhu**, İnsan Yayınları, İstanbul 1991.
- Hans Blumenfeld; **The Modern Metropolis**; London: MIT; 1967.

H. Lertner; "Cities in Pursuit of Economic Growth: The Local State as Entrepreneur"; **Political Geography Quarterly** 9-2; 1990; pp. 146-170.

İbrahim Yasa; **Türkiye'nin Toplumsal Yapısı ve Temel Sorunları**; TODAİE, No: 119, Ankara; 1970.

İhsan Sezal, **Kentleşme**, Ağaç Yayınları, Alternatif Üniversite Serisi, İstanbul 1992.

J.Lovering ; "The Local Economy and Local Economic Strategies"; **Poliexand Politics** 19-3; 1988; pp. 145-147.

Kemal Karpat, **The Gecekondu, Rural Migration and Urbanization**, Cambridge University Press, London 1976.

Koral Göymen, "Kentle Bütünleşme Sürecinin Yönetsel Boyutu", **Kentle Bütünleşme**, Ankara TGAV yayını, 1982, s. 81.

Metin Heper, "Kentleşen Gecekondu yada Gecekondulaşan Kentler Sorunu", **Kentsel Bütünleşme**, TGAV yay., Ankara 1982.

Mübeccel Kıray, "Toplumsal Değişme ve Kentleşme", **Kentsel Bütünleşme**, TGAV yay., Ankara 1982, ss. 57-66.

Orhan Göçer; **Kentsel Yoğunluk Bölgeleri ve Sınırlandırma Kriterleri**; İstanbul:İ TÜMF Yayını No:3; 1975.

Orhan Hançerlioğlu; **Toplum Bilim Sözlüğü**; Remzi Kitabevi, İstanbul:1986.

Orhan Türkdoğan, **Aydınlıktakiler ve Karanlıktakiler**, Üçdal Neşriyat, İstanbul 1982.

Polat Sökmen; "İstanbul 2020 İçin Stratejik bir Planlama" ; **İstanbul 2020 Sempozyumu Bildiriler 17/19 Nisan 1996**; İstanbul: İTÜ Mimarlık Fakültesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü; 1996; s. 27.

Ruşen Keleş, **Kentleşme Politikası**, İmge Kitabevi, Ankara 1993.

Ruşen Keleş, **Kent Bilimleri Terimler Sözlüğü**, TDK yayınları Ankara 1980.

Ruşen Keleş, **100 Soruda Türkiye'de Kentleşme, Konut ve Gecekondu**, Gerçek Yayınevi, İstanbul 1983.

R. Warren; "Building Urban Governance: An Agenda for the 1990s"; **Journal of Urban Affairs** 14-314; 1992; pp. 399-422.

Sema Köksal; "Küresel Düzlemde Yeni Eğilimler"; **İstanbul Dergisi Sayı:7**; İstanbul: Tarih Vakfı Yayını; 1993; ss. 50-55.

Sunday Üner, **Nüfus Bilim Sözlüğü**, Mars Tic. A. Ş. Yay., Ankara 1972.

Taylan Akkayan, **Göç ve Değişme**, İst. Üniv. Edebiyat Fak, Yay, No: 2573, İstanbul 1979.

T. Baro; "İstanbul'un Seçimi"; **Birikim** 56; 1993; ss. 3-11.

Turgut Cansever, "Habitat II Konferansı ve Türkiye'nin Yerleşim Sorunları", **Şehir ve Mimari**, İz Yayıncılık, İstanbul 1996.

Ziya Umur; **Roma Hukuku**; İstanbul: İ.Ü.H.F.Yayını; No:441; 1974.